

El setge confós de Barcelona. Proposta de reinterpretació dels gravats de Jacques Rigaud

Miquel Gea i Bullich
Laia Santanach i Suñol

Heu mirat mai amb deteniment els magnífics gravats que Jacques Rigaud va publicar per primer cop l'any 1732 sobre el setge de Barcelona? El volum que teniu a les mans ofereix una mirada innovadora que s'allunya de la interpretació feta per Salvador Sanpere i Miquel a la primera del segle xx, com també dels estudis posteriors que no l'han qüestionada.

Aquesta publicació transportarà el lector a un viatge d'investigació en el temps i en l'espai, i li permetrà acompanyar els autors en la seva descoberta per arribar a obtenir, una nova visió de les imatges, que posarà en valor importants esdeveniments històrics que van marcar el destí del país entre la darrereria del segle xvii i principis del segle xviii.

El setge confós de Barcelona. Proposta de reinterpretació dels gravats de Jacques Rigaud

Miquel Gea i Bullich
Laia Santanach i Suñol

**Ajuntament
de Barcelona**

**Consell d'Edicions i Publicacions
de l'Ajuntament de Barcelona:**

Jordi Martí Grau, Joan Subirats Humet,
Marc Andreu Acebal, Gemma Arau Ceballos,
Águeda Bañón Pérez, Marta Clari Padrós,
Núria Costa Galobart, Laura Pérez Castano,
Jordi Rabassa Massons, Joan Ramon Riera
Alemany, Pilar Roca Viola, Edgar Rovira Sebastià
i Anna Giralt Brunet.

Directora de Comunicació:
Águeda Bañón

Directora de Serveis Editorials:
Núria Costa Galobart

Edició:
Ajuntament de Barcelona, Institut de Cultura
Museu d'Història de Barcelona (MUHBA)
Direcció MUHBA:
Joan Roca i Albert

Coordinació editorial: Ana Shelly
Correcció: Maria Toldrà
Disseny de coberta: Carlos Ortega i Jaume Palau
Maquetació: Jordi Salvany
Impressió: Vanguard Gràfic, SL

Primera edició: abril 2021

© de l'edició: Museu d'Història de Barcelona
© dels texts: els seus autors
© de les imatges: Archivo General de Simancas (AGS), Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB), Bibliothèque nationale de France (BNF), Biblioteca Nacional de Portugal (BNP), Dipòsit Digital de Documents de la Universitat Autònoma de Barcelona (DDD-UAB)/Col·lecció Martí Gelabertó de mapes antics.
Imatge de coberta i contracoberta: Detalls del cinquè gravat de Jacques Rigaud. DDD-UAB.

ISSN: 2014-3516
DL: B 29943-2010

En queda prohibida la reproducció total o parcial sense permís
expres de l'editor en els termes marcats per la llei.

S'han fet totes les gestions possibles per identificar els propietaris dels drets de les fotografies.
Qualsevol error o omisió s'ha de notificar per escrit a l'editor i es corregirà en edicions posteriors.

www.bcn.cat/publicacions
www.museuhistoria.bcn.cat

Sumari

Geopolítica i iconografia Joan Roca i Albert	5
Presentació	9
Jacques Rigaud, autor dels gravats	12
L'espai	20
Els plànols d'època	20
El contingut dels gravats	23
Identificació dels baluards que apareixen als gravats: interpretació tradicional	25
Identificació dels baluards que apareixen als gravats: la nova proposta interpretativa i la seva comparació amb la interpretació tradicional	27
Primer gravat: <i>Ouverture de La Tranchée</i> (Obertura de la trinxera)	27
Segon gravat: <i>Comment l'on soutient et repousse les Sorties</i> (Com es resisteixen i refusen les sortides)	31
Tercer gravat: <i>Attaque et Logement du Chemin Couvert</i> (Atac i coronament del camí cobert)	34
Quart gravat: <i>Attaque de deux Bastions les breches faites par le Mineur</i> (Atac de dos baluards les bretxes fetes pel minador)	38
Cinquè gravat: <i>L'assaut donné au Corps de la Place</i> (L'assalt donat al cos de la plaça)	42

El temps	50
Les incoherències de la nova proposta interpretativa espacial amb el setge de 1714	50
Canvi de cronologia	52
La fiabilitat dels gravats	58
Elements dels gravats que s'allunyen de la realitat	58
La torre del baluard del Portal Nou	61
El model 3D: una eina per a la comprovació de la fiabilitat dels gravats	68
Conclusions	78
Bibliografia i cartografia	82

Geopolítica i iconografia

Joan Roca i Albert

En la història urbana, de la qual s'ha de fer eco el museu de la ciutat, la perspectiva geopolítica resulta fonamental: la localització i les funcions exercides per les ciutats, en especial les grans urbs, respecte dels estats i els imperis hi pesen tant com les vicissituds internes de la col·lectivitat que les habita. Barcelona, en l'eix litoral de la Mediterrània occidental, mostra una trajectòria bimil·lenària influïda també per una posició més o menys propera a línies de frontera que han variat en el mapa al llarg dels segles. «Node», «eix» i «límit» són conceptes geopolítics rellevants per abordar la seva història, en la qual han tingut una importància notable els successius cinyells de muralles i els fets al seu entorn, com comentarem unes ratlles més avall sobre el trànsit dels segles XVII a XVIII, que és el cas que aborda *El setge confós de Barcelona*, l'obra que presentem.

La colònia de *Barcino* ja va formar-se amb un mur perimetral, i uns segles després la segona muralla romana en feu una fortalesa quasi inexpugnable, amb la qual cosa va contribuir així a configurar *Barcinona* com a capital en el trànsit del món antic al medieval. La construcció de nous murs va acompanyar el creixement urbà medieval, i el condicionament com a plaça forta resistent a l'artilleria va marcar la ciutat en les guerres continentals de l'Edat Moderna, quan el municipi perd el control de la muralla a favor de la monarquia hispànica de resultes de la guerra dels Segadors. Després de la guerra de Successió, Felip V de Borbó va perfeccionar les fortificacions per controlar la ciutat portes endins, va remodelar el castell i va arrasar el barri de la Ribera per bastir-hi la Ciutadella; el seu avi Lluís XIV havia fet una operació similar per controlar Bordeus amb el castell Tropeita.

Aquest protagonisme intens de les fortificacions i de tot allò que les envoltava va perdurar al llarg del segle XIX, quan es van convertir en un destorb decisiu per a la vida urbana i la modernització de Barcelona, que reclamava amb insistència a l'Estat la seva eliminació amb un eslògan precís: *¡Abajo las murallas!* Eliminar-les era un pas imprescindible per poder construir la ciutat nova, l'Eixample. L'enderroc es va iniciar el 1854, per bé que la detestada Ciutadella va perdurar fins després de la revolució Gloriosa de 1868, i la muralla de mar no es va acabar de demolir fins a 1881, tot i que el castell de Montjuïc es mantingué amb un ús militar.

L'estudi present també nodreix els treballs de la Carta Històrica de Barcelona, que és un dels projectes estables del Centre de Recerca i Debat del MUHBA, en el marc de la línia de recerca de llarga durada sobre la trajectòria geopolítica de la ciutat i les seves representacions i elements patrimonials, de la muralla romana a la bateria antiaèria del Turó de la Rovira.

No es pot entendre la persistència de Barcelona com a polaritat que ha agresolat territoris extensos a l'occident de la Mediterrània, i que alhora s'ha consolidat com a capital de Catalunya, ni tampoc les tensions entre la ciutat i les formacions estatals que s'han succeït al llarg dels segles, sense endinsar-se en la dialèctica d'afirmació o negació, segons el moment, entre ciutat i fortificacions. Per aquest motiu resulta especialment rellevant la recerca sobre els testimonis al respecte, dels que resulten de les excavacions arqueològiques als que permet la relectura de fonts escrites i gràfiques.

En el cas de la guerra de Successió, al seu valor documental s'afegeix el potencial de la seva iconografia en tant que formalització simbòlica del final traumàtic d'una era, amb la repressió que se'n seguí i amb l'abolició de les institucions catalanes i barcelonines. Els magnífics gravats de Jacques Rigaud, dels quals s'ocupa l'obra que presentem, han estat considerats, si més no des de Salvador Sanpere i Miquel, com a representacions fefaents d'aquell moment terrible, amb un alt poder evocatiu de la presa de la ciutat per les tropes francoespanyoles l'11 de setembre de 1714, després de més d'un any de setge.

Tanmateix, l'estudi de la fesomia urbana de principis del Set-cents ha fet avenços notables de Sanpere i Miquel ençà, i el coneixement aprofundit que tenen els autors de la documentació gràfica, escrita i arqueològica els ha portat a qüestionar aquella interpretació. La crítica de fonts i el rigor històric obliguen. Rigaud no diu de quin setge de

Barcelona es tracta, i deixa així la qüestió oberta per part seva. Representen, efectivament, els gravats la presa de la ciutat assetjada de 1714? O bé mostren un altre setge i assalt, el de l'exèrcit francès comandat pel duc de Vendôme l'any 1697, menys recordat perquè no va tenir conseqüències posteriors tan dramàtiques?

Cal subratllar l'extraordinari rigor i minuciositat de Miquel Gea i Laia Santanach per perfilar les seves intuïcions inicials en pro d'aquesta segona hipòtesi amb tota la documentació disponible, i cal agrair els suggeriments de Francesc Nadal i Ramon Pujades per optimitzar els resultats de la feina endegada. No ha estat fàcil, com diuen els autors, encaixar les peces per construir una nova explicació acceptable de la iconografia bèl·lica de Rigaud. En aquest sentit, cal insistir en el caràcter transdisciplinari de la recerca, a partir de múltiples fonts arxivístiques, dels estudis sistematitzats a la Carta Arqueològica de Barcelona i de l'ús de tecnologies digitals de representació 3D a l'hora d'establir amb precisió els baluards representats, per passar, un cop aclarida la topografia, a la interpretació dels atacs mostrats. El llibre que teniu a les mans n'és el resultat.

Presentació*

Durant l'última dècada arran de la commemoració del tricentenari de la capitulació de Barcelona l'11 de setembre de 1714, els gravats del setge de la ciutat firmats per Jacques Rigaud han pres de nou rellevància i, fins i tot, s'han publicat treballs centrats exclusivament en el seu estudi.¹ Les noves obres mantenen i amplien la interpretació feta per Salvador Sanpere i Miquel l'any 1905, segons la qual els gravats reprodueixen el setge de 1714, amb l'acció principalment centrada en el baluard de Santa Clara.

El treball que presentem aporta, tanmateix, una nova interpretació dels gravats de Jacques Rigaud, que els situa en un espai i un temps diferents.

* Agraïm les aportacions efectuades durant la confecció del llibre pels doctors Francesc Nadal Piqué i Ramon J. Pujades i Bataller. També volem agrair els aclariments del senyor Yvon Meunier sobre els gravats conservats al Musée du Génie d'Angers.

¹ Vegeu, en aquest sentit, Francesc Xavier HERNÁNDEZ CARDONA, Francesc RIART JOU, *Barcelona 1714: Jacques Rigaud: crònica de tinta i pólvora*, Barcelona, Libbooks, 2014.

Un grand Trencher.

*Représentations des actions les plus
Dedie à Messire François César le Tellier, Marquis de Montmirail,
le franc, Seigneur d'Argenteuil, et autres lieux, Capitaine*

Ouverture d

*On ouvre ordinairement la Tranchée en lieu à Couvert du Canon, la Cavalerie y apporte les fascines, de
selon qu'il convient par rapport au terrain, pour les porter ou les ingénieurs qui sont de tranchée les conduisent, et
corps d'infanterie y répousser les sorties, on place de la Cavalerie derrière quelque Côteau ou maison, s'il y en
on en sert utilement pour faire un entrepôt pour les blessés et pour les munitions de guerre. On a pris p*

de l'ordre chez le Sr du Change, Gouverneur du Roy

avec Privilège du Roy

Considerables du Siege d'une Place.
de Courtenvaux, de Villequier, et de Cruzy, Comte de Tonnerre, Baron d'Ansi
Colonel des cent suisse de la Garde du Corps de sa Majesté.

La Tranchée.

Les travailleurs commandez par detachement les prennent avec des piquets, et outils, comme pic, pioche, pelle, les placent d'alignement pour former les tranchées, ils sont soutenus par des grenadiers portez fort pres, et par des a portée. Lors qu'il se trouve quelque porte avancé gardé par des troupes on le fait attaquer brusquement, et plusieurs autres d'un des sieges de Barcelonne, et representant les veues de cette place.

vue de la Tranchée chez l'auteur dans la même Rue.

1732

Jacques Rigaud, autor dels gravats

Jacques Rigaud fou un gravador de prestigi a qui s'ha atribuït, fins fa relativament pocs anys, un origen marsellès.² Arran de les investigacions de Bruno Bentz i Benjamin Ringot, que n'han localitzat la partida de naixement, s'ha descobert que en realitat va néixer al poble occità de Peyloubié (fr. Puylobier), prop d'Ais de Provença (fr. Aix-en-Provence), l'1 de maig de 1680, fill d'Étienne Rigaud, apotecari, i de Françoise Joune (vegeu la figura 1).³

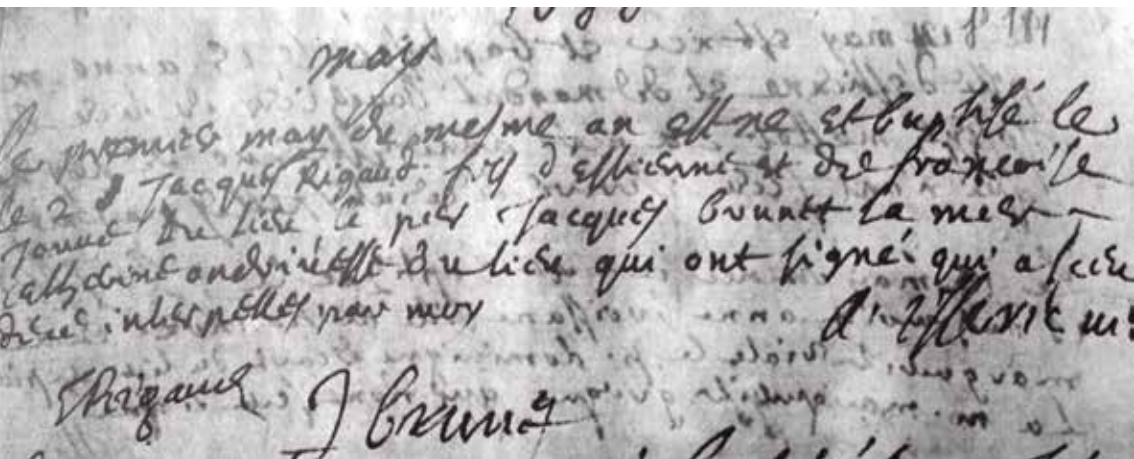

Figura 1. Detall de la partida de naixement de Jacques Rigaud (extreta de BENTZ, RINGOT, «Jacques Rigaud et...», pàg. 32)

Jacques no es va casar mai, però va criar el seu nebot Jean-Baptiste «*comme mon propre enfant*» («com al meu propi fill»), segons va indicar al testament. Fill del seu germà Joseph, Jean-Baptiste havia nascut a Peyloubié el 17 d'abril de 1720, i Jacques li va ensenyar l'ofici de gravador. Quan Jean-Baptiste es va casar l'any 1751, Jacques li llegà la totalitat de la seva col·lecció de dibuixos i gravats com a dot, i va morir poc després a París, el 10 d'agost de 1754.⁴

Molt probablement, Jacques va formar-se entre els pintors de galeries que treballaven a l'Arsenal de Marsella, un grup d'artistes que a inicis del segle XVIII era dirigit pel pintor Michel Gaspard Serre (nascut a Tarragona l'any 1658 i mort a Marsella el 1733).⁵ En aquest context, Rigaud va crear el seu primer treball conegut, *Vue de Toulon pendant le siège et le bombardement de 1707, prise des hauteurs d'Artigues et de Sainte-Catherine* (Vista de Toló durant el setge i el bombardeig

² Charles GINOX, «Jacques Rigaud, dessinateur et graveur marseillais, improprement prénommé Jean ou Jean-Baptiste par quelques écrivains (1681-1754)», *Réunion des Sociétés des Beaux-Arts des départements*, Paris, Typographie de E. Plon, Nourrit et Cie, 1898, pàg. 728.

³ Transcripció de la partida de naixement de Jacques Rigaud: «*Le premier may de mesme an [1680] est né, et baptisé le 2, Jacques Rigaud fils d'Estienne et de Françoise Joune, du lieu, le per[rain]* (sic) *Jacques Brunet, la mer[raine]* (sic) *Catherine [And...], du lieu, qui ont signé, qui a sceu de ce interpellés par moy* [signatures] | *A. Illeric vic[aire]* | *E. Rigaud* | *J. Brunet*» (extret de Bruno BENTZ, Benjamin RINGOT, «Jacques Rigaud et les recueils des Maisons royales de France», *Nouvelles de l'estampe*, 224 (mai-juin 2009), pàg. 32). Traducció: «El primer de maig del mateix any [1680] nasqué, i fou batejat el 2, Jacques Rigaud fill d'Estienne i de Françoise Joune, del lloc [Peyloubié], padrí Jacques Brunet, padrina Catherine And[...], del lloc [Peyloubié], que han signat, en donen fe interpellats per mi [signatures] A. Illeric vicari, E. Rigaud, J. Brunet».

⁴ BENTZ, RINGOT, «Jacques Rigaud et...», pàg. 23, 31. Benjamin RINGOT, «Rigaud (Jacques) (1680-1754), dessinateur, graveur» [en línia], dins CENTRE DE RECHERCHE DU CHÂTEAU DE VERSAILLES, *Base biographique*, disponible a: <http://www.chateauversailles-recherche-ressources.fr/jlbweb/jlbWeb?html=notdictionnaire&ref=172>; fonts de la informació: Archives Départementales des Bouches-du-Rhône, Registres de l'état-civil de la paroisse de Puylobier, BMS, registre 1599-1735, 202 E 245, 2 Mi EC 171, 1er mai 1680; Archives Nationales, Minutier central, ET/XCI/878: contracte de casament entre Jean-Baptiste Rigaud i Geneviève-Magdelaine Lemaire, del 27 de setembre de 1751 (28 f.); Archives Nationales, Minutier central, ET/XLIV/410: testament, codicil i inventari *post mortem* de Jacques Rigaud, del 10 d'abril de 1753, 24 de febrer de 1754 i 19 d'agost de 1754 (14 f.).

⁵ «Jacques Rigaud. Puylobier (Francia), 1680», Col·lecció Gelonch-Viladegut [en línia], disponible a: <http://www.gelonchviladegut.com/ca/autor/jacques-rigaud/>.

de 1707, presa des de les alçades d'Artigues i de Santa Caterina), arran de l'atac de què la plaça va ser objecte per part dels exèrcits del príncep Eugeni de Savoia (vegeu la figura 2).

Figura 2. Primer gravat conegut de Jacques Rigaud, *Vue de Toulon pendant le siège et le bombardement de 1707, prise des hauteurs d'Artigues et de Sainte-Catherine* (GINOUX, «Jacques Rigaud, dessinateur...», pàg. 727)

L'obra duu una dedicatòria a l'intendent del Llenguadoc, Nicolas Lamoignon, marquès de Basville (1648-1724). És justament en aquesta endreça que apareix l'error d'atribució d'un origen marsellès a Rigaud, ja que hi consta *«Je suis de Marseille»* («soc de Marsella»), si bé aquesta expressió no indicava el lloc de naixement, sinó el de residència.⁶ En la dedicatòria en qüestió, Rigaud mostra la seva aspiració d'entrar a treballar al Ministeri de fortificacions de la Cort de França i el seu desig de fer-se recomanar al director general de fortificacions, Michel Le Peletier de Souzy.⁷ Així mateix, a la dedicatòria expressava que, en cas que se li sol·licités, podia aportar altres mostres del seu treball, cosa que indica que molt probablement disposava d'altres obres de temàtica poliorcètica ja acabades.⁸

Hi ha poca informació sobre les activitats de Jacques Rigaud entre 1707 i 1720, si bé se sap que en aquesta època va realitzar nombrosos

⁶ BENTZ, RINGOT, «Jacques Rigaud et...», pàg. 31.

⁷ «Jacques Rigaud. Puylobier...».

⁸ Transcripció de la dedicatòria manuscrita de l'obra *Vue de Toulon pendant le siège et le bombardement de 1707, prise des hauteurs d'Artigues et de Sainte-Catherine*: «A Monseigneur de la Moignon de Basville, Conseiller d'Etat et intendant pour le Roy en Languedoc. | MONSEIGNEUR, | La réputation que vous avez dans tout le

gravats a partir dels seus dissenys de vistes urbanes i rurals de la zona on vivia.⁹

Així mateix, es té documentat que, l'any 1720, Rigaud va rebre un document a Lo Martegue (fr. Martigues) que el qualificava d'*ingénieur* (enginyer).¹⁰ El mateix any, va testimoniar els estralls de la pesta de Marsella, amb nombrosos dibuixos que donaren lloc a una sèrie exitosa de gravats.

A la dècada de 1720, ja el trobem instal·lat a París, on continuà dibuixant i gravant, alhora que també hi venia les seves estampes. Inicialment, treballà amb Gaspard du Change, «gravador del rei», que comer-

Royaume d'être amateur et protecteur des Arts, et surtout la bonté que vous avez pour les jeunes studieux qui ont quelque talent, me font prendre la liberté de vous présenter celle Vûe de Toulon et du Bombardement par les ennemis. Je l'ay dessiné à la plume pour un témoignage du peu que scay et du désir que j'aurois d'entrer de le Bureau des fortifications de la Cour, laquelle depuis quelque temps avait donné commission de chercher des sujets qui eussent quelque capacité. J'ose espérer, Monseigneur, que par le moyen de votre recommandation à Monseigneur Le Peletier, de qui cela dépend, je pourray avoir l'honneur que je demande. Je suis de Marseille, âgé de 26 ans, connu et protégé de quantité de personnes de distinction en cette ville. Cependant, Monseigneur, si l'on m'ordonne d'envoyer quequ'autre montre de mon travail, soit pour vous ou pour Monseigneur Le Peletier, je seray prêt à obéir. Je me flate qu'en entrant au service du Roy je pourray m'aquiter de mon devoir en manière que le Ministre sera satisfait, et que vous, Monseigneur, me pardonnerés l'ambition que j'ay eue de publier que je suis, Monseigneur, votre très humble et très obéissant serviteur. | JACQUES RIGAUD» (extret de GINOUX, «Jacques Rigaud, dessinateur...», pàg. 731-733). Traducció: «A monsenyor de la Moignon de Basville, conseller d'Estat i intendent pel rei al Llenguadoc. Monsenyor, per la reputació que teniu per tot el reialme de ser amant i protector de les arts, i sobretot per la vostra benvolença envers els joves estudiosos que tenen algun talent, em prenc la llibertat de presentar-vos aquesta Vista de Toló i del seu bombardeig pels enemics. L'he dibuixada a la ploma com a petit testimoni dels meus coneixements i del desig que tindria d'entrar al Ministeri de fortificacions de la Cort [de França], la qual des de fa algun temps ha encomanat cercar súbdits que tinguin certa capacitat. Goso esperar, monsenyor, que per mitjà de la vostra recomanació a monsenyor Le Peletier, de qui això depèn, podré obtenir l'honor que sol·licito. Soc de Marsella, tinc 26 anys, soc conegut i protegit de nombroses persones distingides d'aquesta ciutat. Tanmateix, monsenyor, si se m'ordena enviar qualsevol altra mostra del meu treball, ja sigui per a vós o per a monsenyor Le Peletier, obeiiré amb promptitud. Confio que si entro al servei del rei podré satisfer el meu deure de manera que el ministre en quedarà satisfet, i que vós, monsenyor, em perdonareu la gosadia que he tingut de declarar que soc, monsenyor, el vostre més humil i obedient servidor. Jacques Rigaud».

⁹ «Jacques Rigaud. Puylobier...».

¹⁰ BENTZ, RINGOT, «Jacques Rigaud et...», pàg. 31 (extret de: «IAD cité, f° 4v, pièce 7»).

cialitzava les seves obres. Poc després, però, començà a vendre-les ell mateix,¹¹ si bé durant un període simultaniejà els dos punts de venda, com s'explicarà més endavant.

Més tard, entre 1733 i 1736, va fer una estada a Anglaterra, principalment a Londres, on va realitzar vistes de cases reials del país.¹²

Rigaud també va elaborar obres amb un perfil més tècnic, especialment per als llibres de l'enginyer militar Bernard Forest de Belidor: va dibuixar i gravar sis planxes per a l'obra *La science des ingénieurs* (*La ciència dels enginyers*), publicada l'any 1729; un frontispici per a *Le bombardier français* (*L'artiller francès*) el 1731; i dos frontispicis i dues estampes dins dels quatre volums de *L'architecture hydraulique* (*L'arquitectura hidràulica*), publicats entre 1737 i 1753. Això no obstant, l'essencial de la seva producció és conegut sota el títol de *Maisons Royales de France*.¹³

Justament és dins d'un *Recueil choisi des plus belles vues des palais, châteaux et maisons royales de Paris et des environs* (*Recull triat de les vistes més boniques dels palaus, els castells i les cases reials de París i de la seva rodalia*) on, paradoxalment, podem trobar la sèrie de sis gravats inspirats en el setge de Barcelona. La sèrie es descriu a la portada del recull com a *Vues des Actions les plus remarquables du Siège et attaque d'une place* (*Vistes de les accions més remarcables del setge i atac d'una plaça*), si bé rep pròpiament el nom de *Représentations des actions les plus considerables du siege d'une place* (*Representacions de les accions més considerables del setge d'una plaça*).¹⁴

La data només figura al primer gravat, on, a la part inferior dreta, hi consta «1732». Al marge inferior s'hi detalla: «*Se vend chez le S^r du change, Graveur du Roy. Rue St Jacques, et chez l'auteur dans la même Rue*» («Es ven a casa del senyor Du Change, gravador del rei, carrer de St. Jacques, i a casa de l'autor al mateix carrer»); veiem així, doncs, que el 1732 compaginava la venda efectuada per Gaspard du Change amb la pròpia a casa seva. Al mateix gravat s'hi indica que la sèrie està dedicada al noble François-César Le Tellier (1718-1781), un militar jo-

¹¹ BENTZ, RINGOT, «Jacques Rigaud et...», pàg. 24.

¹² BENTZ, RINGOT, «Jacques Rigaud et...», pàg. 23.

¹³ BENTZ, RINGOT, «Jacques Rigaud et...», pàg. 25.

¹⁴ Agustí ALCOVERRO PERICAY, *Barcelona 1714: els gravats de la guerra de Successió*, Barcelona, Efadós, Ajuntament de Barcelona, Arxiu Històric de la Ciutat, 2013, pàg. 149-153.

veníssim de família influent amb un futur prometedor,¹⁵ i que «*On a pris plusieurs sujets d'un des Sieges de Barcelonne, et represanté les Veues de cette place*», és a dir, que s'han pres diversos temes d'un dels setges de Barcelona i s'han representat les vistes d'aquesta plaça. Són precisament aquests gravats l'objecte del present estudi.¹⁶

¹⁵ Francesc Xavier HERNÁNDEZ CARDONA, Xavier RUBIO CAMPILLO, Mireia ROMERO SERRA, Francesc RIART I JOU, «Jacques Rigaud. Iconografía didáctica de un asedio del siglo XVIII», dins *II Jornadas de Patrimonio Defensivo de Época Moderna: Actas*, [Madrid], Ministerio de Defensa, Subdirección General de Publicaciones y Patrimonio Cultural, 2017, pàg. 142-143.

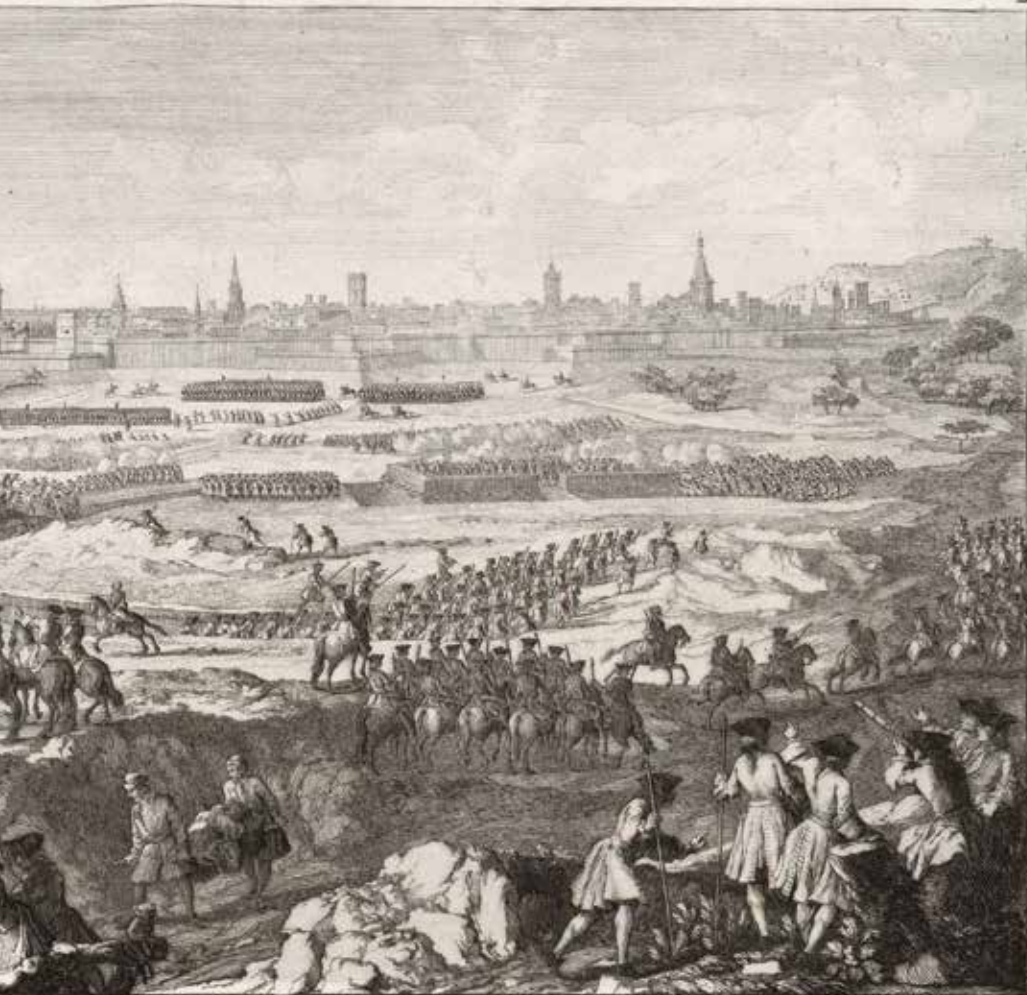
¹⁶ Al llarg d'aquest llibre, els gravats de Rigaud s'esmentaran i es reproduiran parcialment diverses vegades. En tots els casos, la referència és: Jacques RIGAUD, *Représentations des actions les plus considerables du siege d'une place: dédié a Messire François César le Tellier...*, Paris, 1732.

J. Rigaud. In Sculp.

Comment l'on soutient

Quand on a avancé les tranchées, et qu'il est tems d'Etablir les batteries de Canon pour ruiner les défenses, et enclouer le Canon, ils sont arrêtez par les grenadiers qui soutiennent les travailleurs, pendant que les troupes les redoutées gardent les flancs des tranchées les assiégés font leurs efforts pour s'en emparer, pour avoir des dans leurs retraite.

et repousse les Sorties.

avec P. du Roy.

*de la place, les assiégés ne manquent pas de faire des sorties pour interrompre les travaux. Comblant les tranchées
par où qui soutiennent la tranchée se jettent sur les revers pour se former et se mettre en Etat de les repousser, et com-
revers sur les tranchées, pendant qu'on est aux mains La cavalerie se place pour couper les assiégés.*

Els plànols d'època

El punt de partida inicial per a entendre la hipòtesi que es desenvolupa al llarg del treball és tenir una bona visió de la Barcelona de la darrereria del segle XVII i inicis del XVIII, per tal de poder contrastar la realitat que presenten els gravats de Jacques Rigaud amb la de la ciutat coneguda gràcies a la cartografia preservada.

A partir de la segona meitat del segle XVII, hi ha una evolució en la confecció dels plànols de la ciutat: es comencen a deixar enrere les planimetries aproximatives que s'havien utilitzat fins a aquell moment. Tenim un exemple d'aquestes primeres planimetries més acurades en l'obra d'Ambrosio Borsano, que recentment ha estat reivindicada.¹⁷

Més pròxims a la cronologia que ens ocupa, es conserva un bon compendi de plànols de finals del segle XVII i principis del XVIII generats al voltant del setge que Barcelona va patir per part dels francesos l'any 1697, en el marc de la Guerra dels Nou Anys, i, posteriorment, amb motiu dels setges que la ciutat tornà a patir en relació amb la Guerra de Successió els anys 1705, 1706 i 1713-1714.

D'entre els plànols conservats, alguns presenten una fidelitat més gran, que es pot comprovar mitjançant la superposició amb plànols actuals, gràcies a la situació d'edificis d'època que han arribat fins als nostres dies i de restes arqueològiques localitzades, mentre que d'altres

¹⁷ Vegeu Francesc NADAL PIQUÉ, «Els plànols i la vista de Barcelona d'Ambrosio Borsano, 1673-1693», *Barcelona Quaderns d'Història*, 22 (2015), pàg. 19-32.

Figura 3. Detall d'una part del plànol *Plan de Barcelone ou est marqué le camp de l'Armée du Roy*, del juliol de 1713. L'hem orientat amb el mar a la part inferior per a facilitar-ne la comprensió. AGS

són més similars a croquis que, malgrat certes inexactituds cartogràfiques, poden aportar altres tipus d'informació valuosa.

Un dels plànols que considerem força fidedigne és el realitzat per l'enginyer Joris Prosper Van Verboom l'any 1715 com a base per a projectar la Ciutadella (vegeu la figura 4), traçat mitjançant topografia sobre el terreny.¹⁸ Destaca per la seva precisió, i permet conèixer amb detall la forma dels baluards del costat de llevant de la muralla, la seva posició i la distància entre ells a la primeria del segle XVIII: baluards de Llevant, de Santa Clara i del Portal Nou.

¹⁸Joris Prosper Van Verboom indicava que «y como para bazer un proyecto desta importancia se necesitava de tener el plan del terreno tan justo, que no falte nada en las medidas, tanto de las Fortificaciones, como de las Casas y Calles, con el terreno de afuera; se a puesto Luego en execucion el Levantarlo desta manera como tambien a tomar Los perfiles que se necesitavan, para dirigir Las altures de las Fortificaciones nuevas, y para poder bazer el calculo de su gasto» (AGS, Secretaría de Guerra, 3649).

El contingut dels gravats

Els cinc primers gravats de la sèrie que Rigaud va dedicar al setge de Barcelona ens van acostant diacrònicament, en intervals de pocs dies o setmanes, a l'extrem nord-nord-est de la ciutat comtal, on podem veure la muralla perimetral d'època medieval, que havia estat «modernitzada» amb l'afegitó de baluards a partir del segle XVI i, especialment, durant el segle XVII. L'acció es va aproximant progressivament en els diferents gravats fins que se centra en dos dels baluards de la muralla. D'aquesta manera, es posa de manifest la feina meticulosa que implicava un atac a una plaça forta segons els mètodes compilats i perfeccionats per Sébastien Le Prestre, marquès de Vauban, conegut com a «setge en les formes» (vegeu la figura 5). Aquest mètode consistia a anar traçant llargues trinxeres paral·leles a la fortificació que s'atacava, tres en total, i col·locar-hi artilleria per castigar la muralla fins a efectuar bretxes per on la infanteria atacant podria entrar en massa. La primera línia paral·lela s'excavava a una distància fora de l'abast dels canons de la plaça atacada. Per traçar la segona paral·lela, s'obrien trinxeres en forma de ziga-zaga des de la primera per tal d'evitar el foc directe defensiu de la fortificació atacada; posteriorment, aquestes trinxeres també servien de comunicació entre

Figura 5. Detall d'un plànol de 1714 que mostra el setge d'aquest any a Barcelona. Esdevé un exemple pràctic d'un «atac en les formes» amb les tres paral·leles (el plànol mostra la segona i la tercera; la primera se situava força més allunyada de la ciutat) ([LOSIÈRES D'ASTIER –signatura–], *Barcelone. – Plan des attaques de Barcelone en 1714. Fait au camp devant Barcelone, ce 10e août 1714, s. n., 1714).* BNF

les paral·leles. L'última paral·lela, la tercera, també connectada amb la segona mitjançant trinxeres en ziga-zaga, s'efectuava prop del mur que limitava el camí cobert de la fortificació atacada, camí que actuava com a primera línia de defensa, circumdant tot el fossat.

D'altra banda, hi ha un sisè gravat que representa el saqueig a què la ciutat es veu sotmesa després del setge: *La Place Laissée au pillage* (*La plaça sotmesa al pillatge*). Presenta, però, greus problemes d'identificació amb un lloc concret. En primer lloc, el braç de terra que tancava el port de Barcelona, i al final del qual se situava la llanterna del port, s'hi veu invertit («mira» cap a l'esquerra en lloc de «mirar» cap a la dreta). Tanmateix, no es tracta d'una inversió accidental, ja que si voltegem horitzontalment la imatge ofereix molt poques similituds amb la ciutat comtal. El contingut del gravat, que no mostra les estructures defensives de la plaça, fa que el deixem fora d'aquest estudi.

Per a poder identificar els baluards que es reproduïen als gravats (ja sigui d'acord amb la interpretació tradicional o bé amb la que proposarem més endavant), cal retornar a la configuració de la muralla barcelonina entre finals del segle XVII i principis del XVIII (vegeu el plànol de la figura 3). En aquest sentit, a la figura 6, que reproduïx part de la figura 3 amb el nom afegit dels baluards, podem observar a la dreta del plànol, de platja a muntanya, els baluards de Llevant, de Santa Clara, del Portal Nou, de Santa Pere, de Jonqueres, del Portal de l'Àngel i de Tallers.

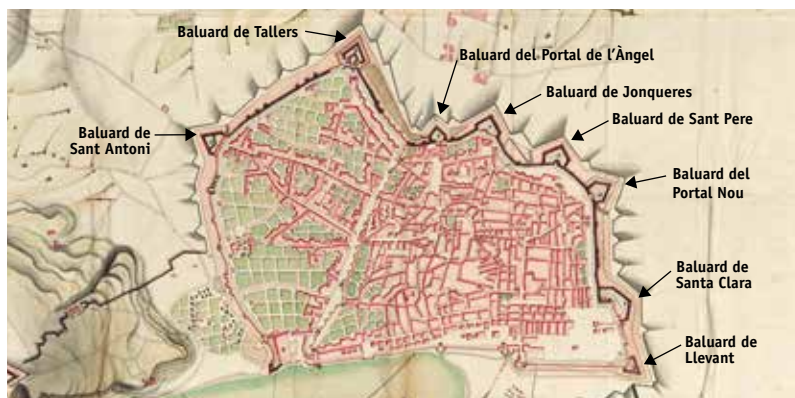

Figura 6. La ciutat de Barcelona, l'any 1713, amb els noms dels baluards més importants, prenent com a referència el plànol de la figura 3. AGS

Identificació dels baluards que apareixen als gravats: la interpretació tradicional

Com s'ha apuntat a la presentació, l'origen de la interpretació actual dels gravats sembla que, com a mínim, es remunta a Salvador Sanpere i Miquel, que inclogué quatre dels gravats de Rigaud en l'obra *Fin de la nación catalana* (1905), sense citar-ne l'autor, si bé va especificar en la reproducció del quart gravat que «*Por un capricho del dibujante, la torre de San Juan, que siempre se ha representado redonda, como lo era en efecto, se representa en este grabado cuadrangular*». ¹⁹

Efectivament, una de les torres de la muralla antiga que tancava la gola (o part més propera a la ciutat) del baluard de Santa Clara, coneguda com a torre de Sant Joan, era de planta circular i tingué un paper destacat, si més no a nivell simbòlic, en l'ofensiva borbònica de 1714, ja que l'atac se centrà en el costat nord-est de la ciutat. La idea dels atacants era obrir una gran bretxa en el llarg tram de muralla o cortina que menava des del baluard de Santa Clara al del Portal Nou. Per tal de minimitzar les baixes de l'assalt final a aquesta bretxa (anomenada Bretxa Reial), els calia, a nivell estratègic, prendre els baluards esmentats, Santa Clara i Portal Nou, per tal d'evitar el foc de flanc o de costat que rebrien els atacants des d'aquests dos baluards quan s'hi acostessin. Fou en aquest context que, entre el 12 i el 14 d'agost de 1714, es produí un fort atac al baluard de Santa Clara i, en menor mesura, al del Portal Nou.

Als cinc primers gravats de Rigaud, hi apareix una torre que es va convertint en un dels protagonistes de l'escena a mesura que ens apropem a la muralla; la torre presenta un grau de destrucció cada vegada més elevat així que les forces atacants s'hi van acostant, fins a esdevenir una autèntica ruïna. La proposta tradicional d'interpretació dels gravats manté que, malgrat que és de planta quadrangular, aquesta construcció és una representació idealitzada de la torre de Sant Joan i, per extensió, que l'acció se situa al baluard de Santa Clara.

Si bé moltes de les torres medievals de la muralla barcelonina havien estat arranades per tal d'evitar ser blanc fàcil dels canons enemics, algunes encara es conservaven. El *Dietari de la Generalitat de Catalunya* de 1696 indica: «*pues aquel trabajo a que se dio principio de*

¹⁹ Salvador SANPERE Y MIQUEL, *Fin de la nación catalana*, Barcelona, L'Avenç, 1905, pàg. 459.

*estrada encubierta y a[l]gunos baluartes y medias lunas, derribando algunas torres apegadas al lienso de la muralla, que impedían la correspondencia de los baluartes, ha quedado tan imperfecto que en realidad se halla muy peor que antes la fortificación».*²⁰ La torre de Sant Joan era una de les que encara es conservaven, i justament el fet de ser blanc dels canons borbònics durant el 1714 va deixar-la en un estat de ruïna total (vegeu la figura 7). Un cop acabada la Guerra de Successió, quedà englobada dins de la nova fortificació de la Ciutadella i fou refeta per tal de servir de presó militar. Això la convertí en un símbol odiat per gran part de la societat barcelonina i catalana dels segles XVIII i XIX, fins que fou enderrocada l'any 1868.²¹

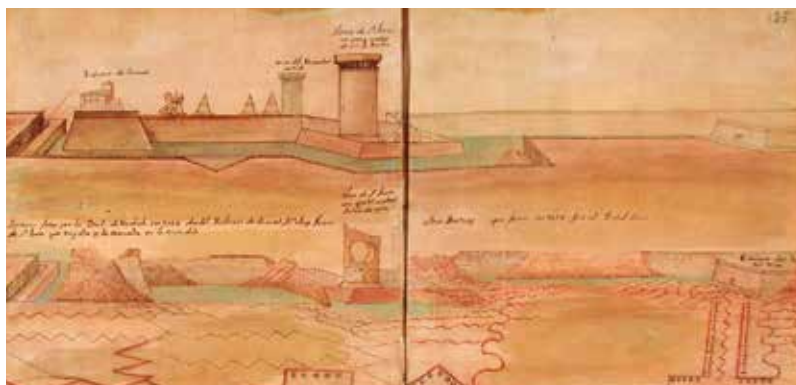

Figura 7. Fragment d'una imatge que mostra la torre de Sant Joan, cilíndrica, i, per extensió, tot el front de llevant de la muralla, abans i després dels atacs de 1714 (Joaquim ALBAREDA, «Política, economia i guerra», dins Albert GARCIA ESPUCHE et al, *Política, economia i guerra: Barcelona 1700*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, Institut de Cultura, DL 2012, pàg. 79; extret de Josep BOLLÓ, miscel·lània científica manuscrita, entre 1714 i 1763, Barcelona, Biblioteca de la Universitat de Barcelona, ms. 95)

²⁰ Josep Maria SANS I TRAVÉ (dir.), *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, IX: *Anys 1689 a 1701*, a cura de Cristina Borau i Morell et al, [Barcelona], Generalitat de Catalunya, DL 2005, pàg. 620 (any 1696).

²¹ Antoni NICOLAU I MARTÍ, Albert CUBELES I BONET, «El 150è aniversari de l'enderrocament de les muralles: repensant la ciutat contemporània», dins Albert CUBELES, Antoni NICOLAU (dir.), *Abajo las murallas!!! 150 anys de l'enderroc de les muralles de Barcelona*, Barcelona, Museu d'Història de la Ciutat, 2004, pàg. 35.

Identificació dels baluards que apareixen als gravats: la nova proposta interpretativa i la seva comparació amb la interpretació tradicional

A diferència de la interpretació tradicional, la nova proposta parteix de la base que el baluard on destaca una torre podria no ser el de Santa Clara, sinó el baluard del Portal Nou. Aquest canvi en la identificació, òbviament, afectaria la resta dels baluards que apareixen a les imatges. Als paràgrafs següents, gravat a gravat, anirem aportant diversos arguments per a reforçar la nostra interpretació.

Primer gravat: *Ouverture de La Tranchée* (Obertura de la trinxera)²²

Figura 8. Primer gravat de la sèrie dibuixada per Jacques Rigaud. DDD-UAB

El primer dels gravats dibuixats per Jacques Rigaud ens mostra l'inici dels treballs d'excavació de trinxeres o rases, fora de l'abast dels canons de Barcelona.

La imatge presenta bàsicament tres plans. El primer està ocupat per diversos personatges i un carro tirat per dos cavalls. En segon terme podem veure un edifici religiós que està sent atacat al costat esquerre

²² Tant en aquest primer gravat com en la resta que veurem més endavant, hem prescindit del text que els acompanya i que se situa a la part inferior, per tal de reproduir la imatge amb més detall. D'altra banda, recordem que les reproduccions dels gravats provenen de RIGAUD, *Représentations des actions*...

de la imatge, i una masia o similar que veiem parcialment al costat dret. Finalment, en un tercer pla, al fons de la imatge, hi ha la ciutat de Barcelona. Dels diversos plans que se'ns ofereixen, focalitzarem l'atenció especialment en el que se centra en la ciutat i les seves defenses.

Hi podem observar, en una posició força centrada, el baluard del Portal Nou amb la seva torre quadrangular (vegeu-ne el detall a la figura 12), mentre que a la seva esquerra hi ha els baluards de Santa Clara i de Llevant, i, a la seva dreta, els de Sant Pere, Jonqueres i Tallers. El baluard del Portal de l'Àngel no seria visible perquè, segons la nova proposta, des d'aquesta perspectiva quedaria amagat darrere del de Jonqueres, tal com podem veure a la figura 10, on hem representat el punt aproximat des d'on interpretem que es va fer el gravat.

Figura 9. A dalt, plànol de Nicolas de Fer de 1706 (Nicolas de FER, *Le plan de Barcelonne et de ses environs, tres exactement levés sur les lieux en 1706*, Paris, 1706; font: BNF), amb els baluards numerats en correspondència amb el seu nom: 1. Baluard de Llevant, 2. Baluard de Santa Clara, 3. Baluard del Portal Nou, 4. Baluard de Sant Pere, 5. Baluard de Jonqueres, 6. Baluard de Tallers. A baix, detall de la ciutat de Barcelona que apareix al fons del primer gravat, amb la numeració corresponent als baluards segons la nova proposta. No s'ha tingut en compte el baluard del Portal de l'Àngel perquè des d'aquesta posició no era visible

Figura 10. Situació aproximada sobre el plànol citat a la figura 9 (font: *BNF*) des d'on, segons la nova proposta, estaria presa la vista del primer gravat, els molins del Clot. Podem veure que, des d'aquesta perspectiva, el baluard del Portal de l'Àngel quedaria amagat darrere del de Jonqueres

Figura 11. A dalt, plànol de Nicolas de Fer de 1706 citat a la figura 9 (font: *BNF*), amb els baluards numerats en correspondència amb el seu nom: 1. Baluard de Llevant, 2. Baluard de Santa Clara, 3. Baluard del Portal Nou, 4. Baluard de Sant Pere, 5. Baluard de Jonqueres, 6. Baluard de Tallers. A baix, detall de la ciutat de Barcelona que apareix al fons del primer gravat, amb la numeració corresponent als baluards segons la proposta tradicional. Podem observar que, en aquesta interpretació, hi sobra un baluard (marcat amb un interrogant en el detall del gravat) i hi manca el baluard de Tallers a l'extrem dret

D'altra banda, al gravat s'aprecia la direcció divergent del tram de muralla que veiem a la dreta del baluard més centrat (Portal Nou) respecte al tram que queda a l'esquerra, fet perfectament visible a la planta de la ciutat de la figura 6.

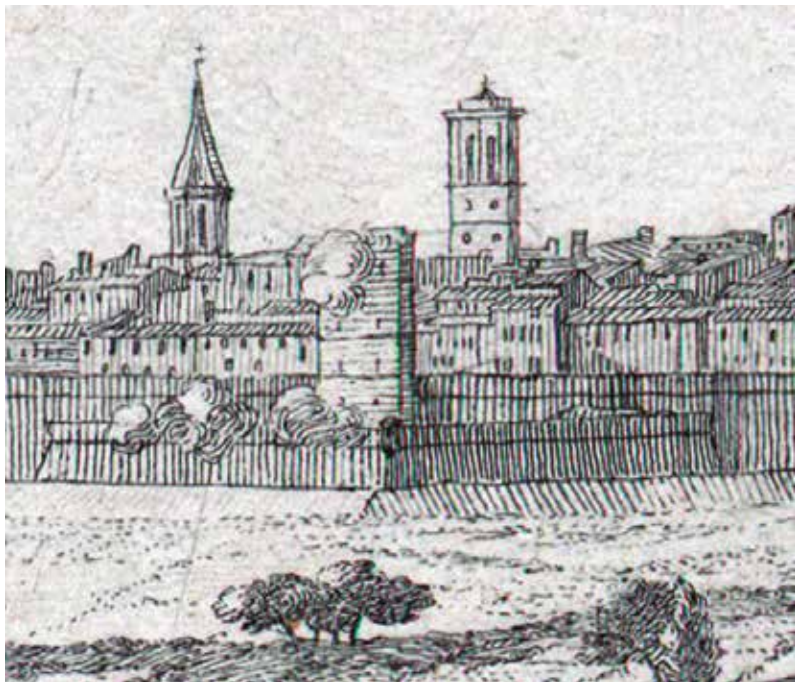

Figura 12. Detall del baluard amb la torre que, al primer gravat, «mira» directament cap a la posició de l'observador. L'identifiquem amb el baluard del Portal Nou

Així, doncs, la nova interpretació seria força coherent amb el que veiem representat tant pel nombre de baluards, com pel que fa a la seva identificació i a la distància entre ells. En canvi, si retornem a la interpretació tradicional dels gravats (en què el baluard de la torre és el de Santa Clara), hi ha un baluard sobrer no identificat entre Santa Clara i Llevant i, d'altra banda, la distància entre aquests dos és immensa, quan

en realitat era d'uns 175 m aproximadament, mentre que la distància que hi havia entre Santa Clara i Portal Nou apareix enormement reduïda quan, de fet, estaven separats per més de 400 m.

Segon gravat: *Comment l'on soutient et repousse les Sorties*
(Com es resisteixen i refusen les sortides)

El segon gravat és similar al primer, tot i que en una situació una mica més propera a la ciutat i amb un notable canvi de perspectiva, ja que el baluard que ara tenim davant seria el de Sant Pere i no el del Portal Nou. A la figura 15 reproduïm la posició aproximada des d'on, segons els nostres càlculs, es podria haver realitzat aquest segon gravat.

Figura 13. Segon gravat de Jacques Rigaud sobre el setge de Barcelona. DDD-UAB

Prescindint de les accions que transcorren en primer i segon terme, si ens fixem detalladament en la muralla i els baluards, podem observar que, a l'esquerra del baluard de Sant Pere, que «mira» cap a nosaltres, hi ha tres baluards amb una orientació molt semblant, força contigua; a la seva dreta, dos baluards més. La diferència d'orientació entre els baluards del costat esquerre i els del costat dret seria conseqüència, com al primer gravat, del fet que estem veient dos grans fronts de muralla de Barcelona.

Figura 14. A dalt, plànol de Nicolas de Fer de 1706 citat a la figura 9 (BNF), amb els baluards numerats en correspondència amb el seu nom: 1. Baluard de Llevant, 2. Baluard de Santa Clara, 3. Baluard del Portal Nou, 4. Baluard de Sant Pere, 5. Baluard de Jonqueres, 6. Baluard del Portal de l'Àngel, 7. Baluard de Tallers. A baix, detall de la ciutat de Barcelona que apareix al fons del segon gravat, amb la numeració corresponent als baluards segons la nova proposta

Figura 15.
Situació
aproximada sobre
el plànol citat
a la figura 9
(BNF) des d'on
considerem que
està presa la
vista del segon
gravat

Així, doncs, a l'esquerra veiem el front de muralla que «mirava» cap al nord-est, amb els baluards que, d'esquerra a dreta, es correspondrien amb els de Llevant, de Santa Clara i del Portal Nou, aquest últim amb la torre quadrangular. A la dreta del baluard de Sant Pere serien visibles, respectivament, els de Jonqueres, del Portal de l'Àngel i de Tallers a l'extrem.

La interpretació tradicional dels gravats afirma que el baluard que en aquest gravat «mira» cap a nosaltres és el del Portal Nou, amb la qual cosa novament sobraria un baluard entre el que es correspondria amb Santa Clara i el de l'extrem, el baluard de Llevant.

Figura 16. A dalt, plànol de Nicolas de Fer de 1706 citat a la figura 9 (font: *BNF*), amb els baluards numerats en correspondència amb el seu nom: 1. Baluard de Llevant, 2. Baluard de Santa Clara, 3. Baluard del Portal Nou, 4. Baluard de Sant Pere, 5. Baluard de Jonqueres, 6. Baluard de l'Àngel, 7. Baluard de Tallers. A baix, detall de la ciutat de Barcelona que apareix al fons del segon gravat, amb la numeració corresponent als baluards segons la proposta tradicional. Veiem que, com en el cas del primer gravat, hi sobraria un baluard entre el de Llevant i el que és identificat amb el de Santa Clara; així mateix, en aquesta proposta hi mancaria el baluard de Tallers

Tercer gravat: *Attaque et Logement du Chemin Couvert* (Atac i coronament del camí cobert)

Figura 17. Tercer gravat de Jacques Rigaud sobre el setge de Barcelona. DDD-UAB

Al següent gravat, el tercer, podem observar de més a prop dos baluards: segons la nova proposta, es tractaria del baluard del Portal Nou a l'esquerra i del de Sant Pere a la dreta, i, més a la dreta, ja en la llunyania, podríem veure els baluards de Jonqueres i Tallers. El baluard del Portal de l'Àngel, que se situaria entre els dos últims esmentats, aquí no seria visible perquè el tram de muralla al qual s'unia feia una mena d'entrant que, des d'aquesta perspectiva, quedaria fora del camp de visió, com també passaria al primer gravat.

Pensem que la nova proposta és coherent amb les orientacions força divergents que mostren els dos baluards més propers, Portal Nou i Sant Pere. També seria versemblant la poca distància que els separa (vegeu la figura 6). Tot això és molt difícil d'explicar en la interpretació tradicional, segons la qual els dos baluards més propers serien el de Santa Clara a l'esquerra i el del Portal Nou a la dreta. La forma peculiar de Santa Clara no es correspon, en cap cas, amb la del baluard que hi veiem representat i, d'altra banda, els més de 400 m que separaven els baluards de Santa Clara i del Portal Nou aquí es veurien incomprensiblement reduïts. A tot això li podríem sumar el fet de tenir una torre de Sant Joan quadrangular, quan ja s'ha indicat més amunt que està ben documentat que era rodona (vegeu, de nou, les figures 7 i 18) i que, a més, se situava a l'extrem del baluard i no de forma força centrada com veiem a la imatge.

Figura 18. Alçat i planta de la torre de Sant Joan el 1743, quan fou afectada per la caiguda d'un llamp (Francesch CARRERAS Y CANDI, *Geografia General de Catalunya. La Ciutat de Barcelona*, Barcelona, Establiment Editorial de Albert Martín, [191.], pàg. 622)

Figura 19. A sota, plànol de Nicolas de Fer de 1706 citat a la figura 9 (font: BNF), amb els baluards i d'altres elements numerats en correspondència amb el seu nom: 1. Una de les bestorres situades a la cortina entre els baluards del Portal Nou i de Santa Clara, 2. Baluard del Portal Nou, 3. Baluard de Sant Pere, 4. Baluard de Jonqueres, 5. Baluard de Tallers. A baix, detall de la ciutat de Barcelona que apareix al fons del tercer gravat, amb la numeració corresponent als baluards i d'altres elements segons la nova proposta

Figura 20. Situació aproximada sobre el plànol citat a la figura 9 (BNF) des d'on calculem que està presa la vista del tercer gravat

Figura 21. A la dreta, plànol de Nicolas de Fer de 1706 citat a la figura 9 (BNF) amb els baluards numerats en correspondència amb el seu nom: 1. Baluard de Santa Clara, 2. Baluard del Portal Nou, 3. Baluard de Sant Pere, 4. Baluard de Jonquieres. A baix, detall de la ciutat de Barcelona que apareix al fons del tercer gravat, amb la numeració corresponent als baluards segons la proposta tradicional. Cal remarcar que si fóssim davant del baluard de Santa Clara, com se sosté, els de Sant Pere i Jonquieres no serien visibles

Quart gravat: *Attaque de deux Bastions les breches faites par le Mineur* (Atac de dos baluards, les bretxes fetes pel minador)

Figura 22. Quart gravat de la sèrie de Jacques Rigaud. DDD-UAB

Força similar al tercer, aquest gravat ofereix un punt de vista una mica més proper, per la qual cosa el camp de visió està encara més centrat en els dos baluards atacats. Veiem que, segons la nova proposta, les tropes borbòniques haurien aconseguit entrar dins del baluard del Portal Nou i estarien rebent un foc molt dur des de la muralla i des de la torre medieval. Pel que fa al baluard de la seva dreta, el de Sant Pere, es pot observar que els borbònics també estarien escalant una bretxa en la seva cara dreta i que, a l'interior del baluard, hi ha una forta explosió que fa volar diverses persones pels aires.

En primer terme de la imatge, s'observa el coronament del camí cobert per part de les forces borbòniques, més enllà de la tercera paral·lela. A la dreta podem veure una plaça d'armes del camí cobert, de forma triangular, perfectament identificable a la planimetria. També són ben visibles les restes de la palissada desmuntable que es posava al límit del camí cobert en cas d'atac.

Més enllà del baluard de Sant Pere, a la dreta, veuríem el baluard de Jonqueres amb diverses torres o bestorres medievals en la seva gola. Al gravat se'n representen tres, però, depenent del plànol consultat, poden figurar-ne fins a quatre.

Si, tal com hem fet amb els gravats anteriors, comparem la nova proposta amb la interpretació tradicional, el baluard de l'esquerra seria el de Santa Clara, al qual mai se li va volar l'angle flanquejat (la punta del baluard), i el problema de la distància entre els baluards de Santa Clara i Portal Nou es faria aquí encara més evident.

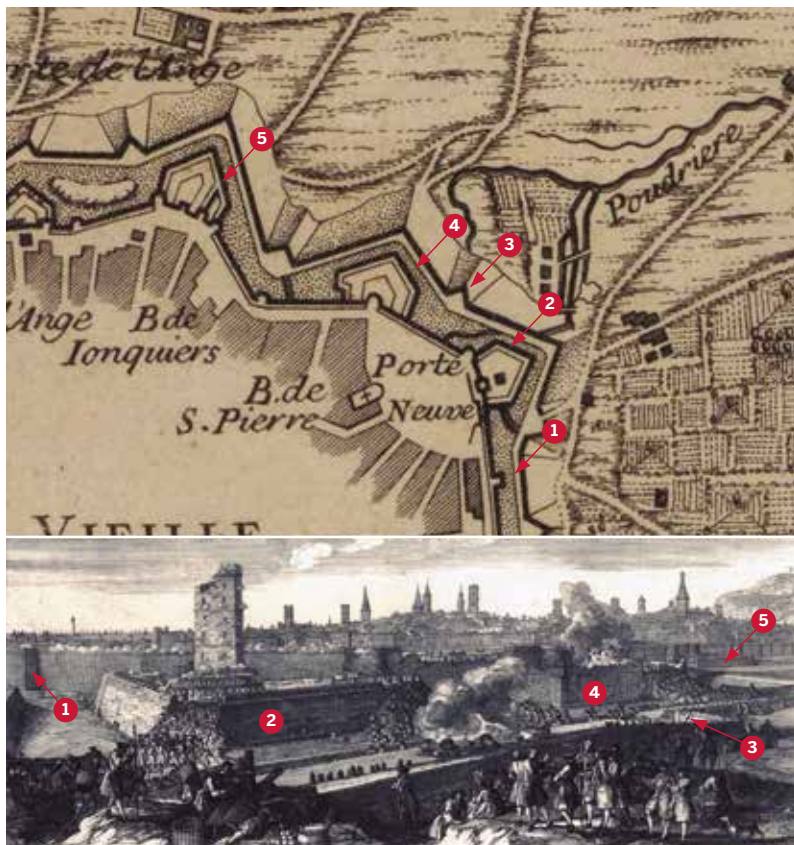

Figura 23. A dalt, detall del plànol de Nicolas de Fer de 1706 citat a la figura 9 (font: BNF), amb els baluards i d'altres elements numerats en correspondència amb el seu nom: 1. Una de les bestorres situades a la cortina entre els baluards del Portal Nou i de Santa Clara, 2. Baluard del Portal Nou, 3. Plaça d'armes del camí cobert, 4. Baluard de Sant Pere, 5. Baluard de Jonqueres. A baix, detall de la ciutat de Barcelona que apareix al quart gravat, amb la numeració corresponent segons la nova proposta

Figura 24. Situació aproximada sobre el plànol citat a la figura 9 (BNF) des d'on estaria presa la vista del quart gravat, segons la nova proposta

Figura 25. A la dreta, detall del plànol de Nicolas de Fer de 1706 citat a la figura 9 (BNF), amb els baluards numerats en correspondència amb el seu nom:

1. Baluard de Santa Clara
2. Baluard del Portal Nou
3. Baluard de Sant Pere

A baix, detall de la ciutat de Barcelona que apareix al quart gravat, amb la numeració corresponent segons la proposta tradicional

Cinquè gravat: *L'assaut donné au Corps de la Place* (L'assalt donat al cos de la plaça)

Figura 26. Cinquè gravat de Jacques Rigaud. DDD-UAB

Aquest gravat mostra un episodi del setge en què els dos baluards protagonistes de l'acció ja han estat presos per les tropes atacants. Cenyint-nos a la nova proposta, el gravat ens situaria a l'interior del baluard de Sant Pere, des d'un punt de vista lleugerament elevat. A l'esquerra, podríem observar el baluard adjacent del Portal Nou amb la torre pràcticament destruïda. Darrere de la torre, a la seva esquerra, s'aprecien dos baluards. El primer seria el de Santa Clara, i el més allunyat seria el de Llevant. A la dreta de la torre, veiem en perspectiva el llarg tram de muralla que se situaria entre els baluards del Portal Nou i de Santa Clara, amb algunes de les bestorres quadrangulars que hi hauria en aquest fragment de muralla. D'altra banda, el flanc esquerre del baluard del Portal Nou arrencaria des d'una bestorre semicircular d'origen medieval, tal com mostra gran part de la planimetria conservada. A la dreta de la imatge, seria visible la recolzada que el baluard de Sant Pere tenia en el seu flanc esquerre, característica pròpia només d'aquest baluard,²³ i, una mica més enllà, es pot observar una torre semicircular que se situava on la muralla feia un entrant entre els baluards de Sant Pere i de Jonqueres, tret característic també d'aquest tram de la muralla.

²³ La recolzada en qüestió és present en molts plànols de l'època, com ara en Juan GIANOLA, *Plano de Barcelona ocupada por las Armas de Francia el día 12 iunio y defendida asta el 3 de agosto de año 1697...*, 1699.

Al gravat es veu amb detall que les forces atacants han pres possessió dels dos baluards, i també ocupen el terraplè de la muralla i la zona de la travessera o «*cortadura*» que els defensors han preparat darrere dels dos baluards.

Tornant a la interpretació tradicional, l'acció tindria lloc al baluard del Portal Nou, i el baluard que es veu tan proper seria el de Santa Clara, situat en realitat a més de 400 metres de distància. Si ens trobéssim davant del baluard de Santa Clara, hauríem de veure molt més propers els molins de vent que s'observen a la llunyania, tocant al mar. D'altra banda, hi sobraria un dels dos baluards que hi ha més enllà de la torre. Finalment, també cal remarcar que la inclinació tan divergent entre els dos baluards tampoc no s'ajustaria a la realitat que ens mostren els plànols.

Figura 27. Situació aproximada sobre el plànol citat a la figura 9 (BNF) des d'on està presa la vista del cinquè gravat

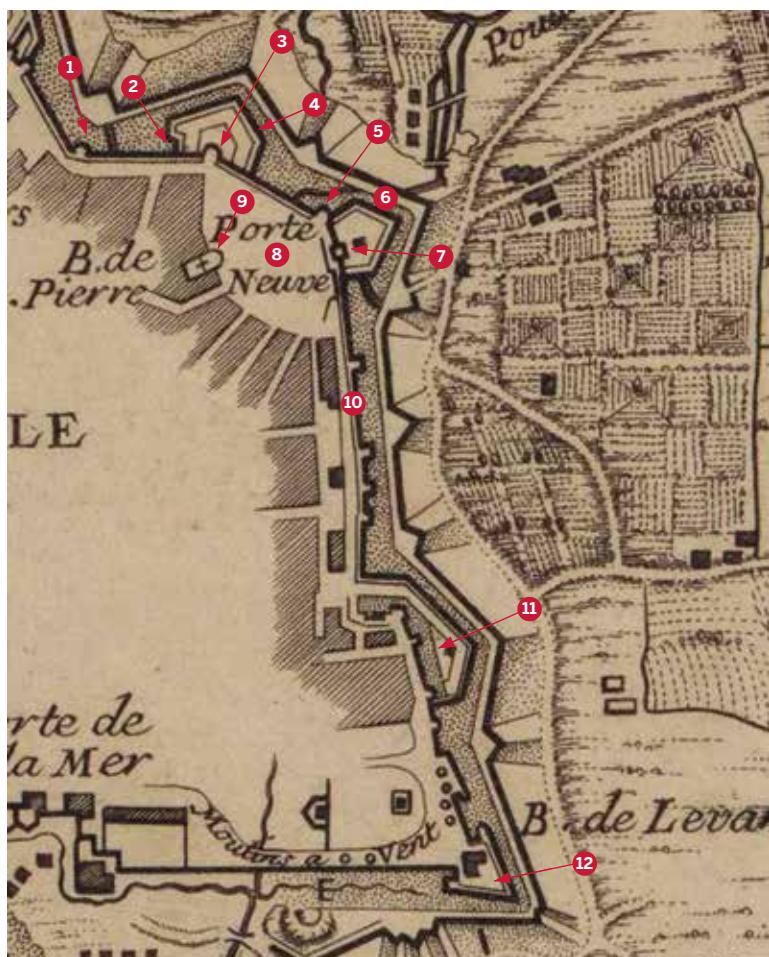
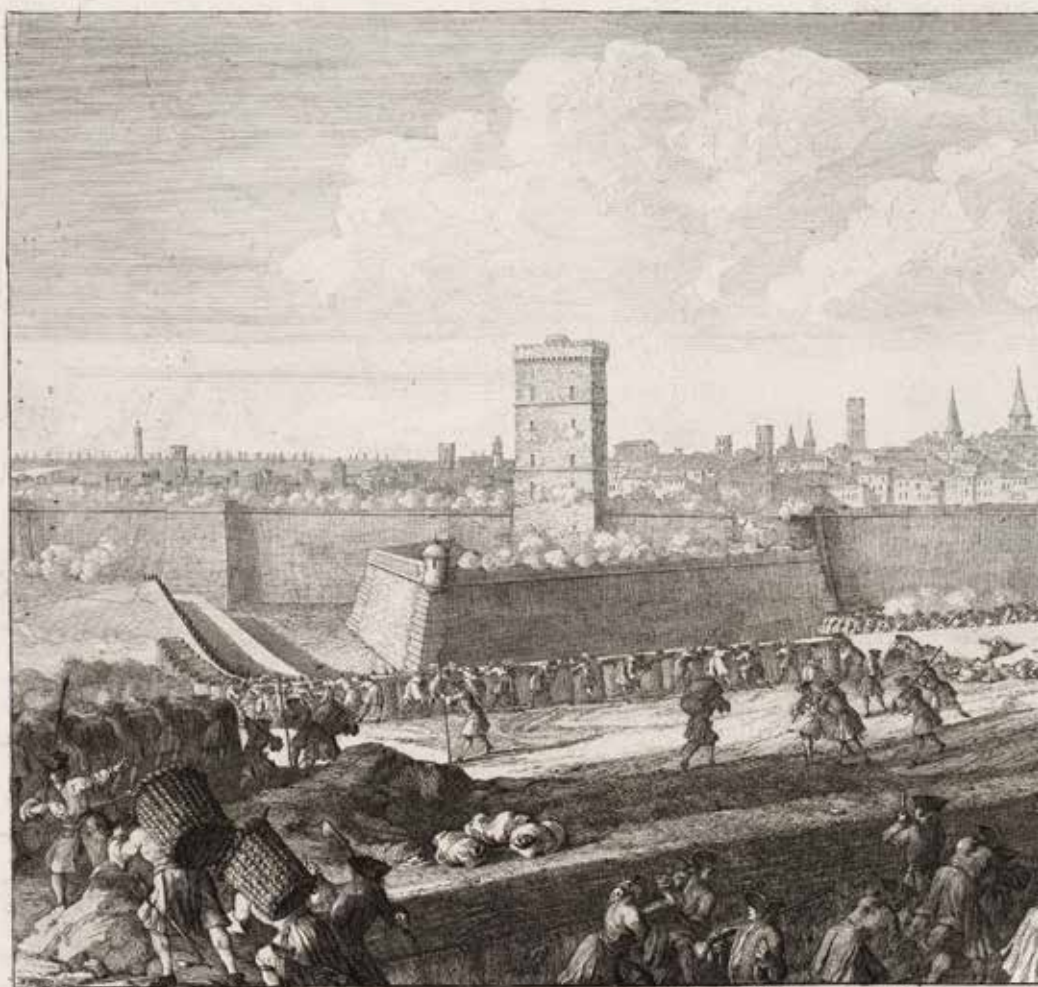

Figura 28. A l'esquerra, detall del plànol de Nicolas de Fer de 1706 citat a la figura 9 (font: *BNF*), amb els baluards i d'altres elements numerats en correspondència amb el seu nom; 1. Torre de la muralla medieval entre els baluards de Sant Pere i Jonqueres, 2. Orella quadrangular característica que el baluard de Sant Pere tenia només en el seu flanc esquerre (únic baluard que presentava aquest tret), 3. Torre medieval a la gola del baluard de Sant Pere, 4. Baluard de Sant Pere, 5. Torre medieval des d'on arrencava el flanc esquerre del baluard del Portal Nou, visible en molts plànols de l'època, 6. Baluard del Portal Nou, 7. Torre medieval del Portal Nou pràcticament destruïda, 8. Travessera o «*cortadura*» efectuada pels defensors darrere els baluards del Portal Nou i Sant Pere, 9. Església de Sant Pere de les Puel·les, 10. Tram de cortina entre els baluards del Portal Nou i Santa Clara amb bestorres quadrangulars, 11. Baluard de Santa Clara, 12. Baluard de Llevant. A baix, detall de la ciutat de Barcelona que apareix al cinquè gravat, amb la numeració corresponent segons la nova proposta

Figura 29. A la dreta, detall del plànol de Nicolas de Fer de 1706 citat a la figura 9 (*BNF*), amb els baluards i d'altres elements numerats en correspondència amb el seu nom: 1. Baluard del Portal Nou, 2. Cortina amb bestorres entre els baluards de Portal Nou i Santa Clara, 3. Baluard de Santa Clara, 4. Torre medieval de Sant Joan, 5. Baluard de Llevant. A baix, detall de la ciutat de Barcelona que apareix al cinquè gravat, amb la numeració corresponent segons la proposta tradicional. Veiem com, novament, hi «sobraria» un baluard entre el de Santa Clara i el de Llevant, i la distància entre el del Portal Nou i el de Santa Clara és ínfima comparada amb la llarga distància que en realitat els separava. D'altra banda, segons la proposta tradicional, la bestorre que se situa a la dreta del gravat estaria entre Portal Nou i Sant Pere, on els plànols no mostren mai cap bestorre

J. Rigaud. In Sculp.

Attaque et Logement

Lors qu'on a perfectionné la petite parallèle fort près du pied du glacis, on fait les approches à la demi-lune, et quand les grenadiers soutenus par des Corps d'infanterie ou dragons à pied, forcé et poussé ceux qui sont assez de place au devant des palissades pour former un épaulement à l'épreuve du Canon, on y construit

du Chemin Couvert.

avec P. du Roy.

*l'ape. C'est adire aux gabions, vers les angles saillans du Chemin Couvert, d'où l'on sort pour forcer les palis
qui defendoient le Chemin Couvert, les Ingenieurs forment le logement ou parapet avec des Gabions laissant
plusieurs banquettes et s'il est en file de là place on y fait des traverses tournantes de pise en cypase.*

Les incoherències de la nova proposta interpretativa espacial amb el setge de 1714

Si partim de la nova proposta, segons la qual els baluards en què se centra l'atenció dels gravats serien els del Portal Nou i de Sant Pere, hi ha incongruències serioses amb els atacs de l'estiu de 1714 a Barcelona.

Segons els detallats plànols que es conserven del setge, l'ofensiva es va produir pel costat de llevant de la muralla i es va centrar, exclusivament, en l'espai delimitat entre els baluards del Portal Nou i de Llevant, amb el de Santa Clara entremig (figura 30).

El baluard de Sant Pere va restar al marge del gruix de l'atac i fou ocupat el dia 11 de setembre des del baluard

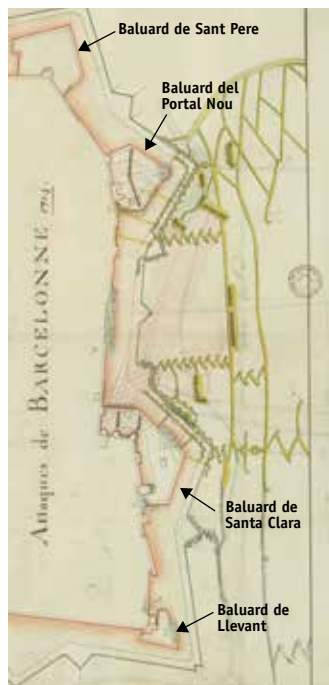

Figura 30. Atacs de l'estiu de 1714 a Barcelona. Podem observar que l'objectiu eren els baluards de Llevant, de Santa Clara i del Portal Nou, mentre que el baluard de Sant Pere va quedar al marge de l'acció principal (*Attaques de Barcelonne 1714, 1714*). BNF

del Portal Nou; per tant, no sembla versemblant el que veiem als gravats quart i cinquè on, segons la nova proposta, apareixeria el baluard de Sant Pere amb una bretxa en una de les seves cares.

Una altra incoherència amb el setge de 1714 és el fet que el terreny que s'obre davant de la cortina entre els baluards de Santa Clara i de Llevant sembla estar lliure de qualsevol operació bèl·lica, sense indicis de tropes ni d'obres d'expugnació (trinxeres), la qual cosa és visible a les làmines primera, segona i cinquena (vegeu la figura 31). La manca d'activitat en aquesta part dels gravats ja havia estat esmentada anteriorment per altres autors.²⁴

Les incoherències no es resolen tornant a la interpretació tradicional, segons la qual el baluard de la torre és el de Santa Clara i, el de la

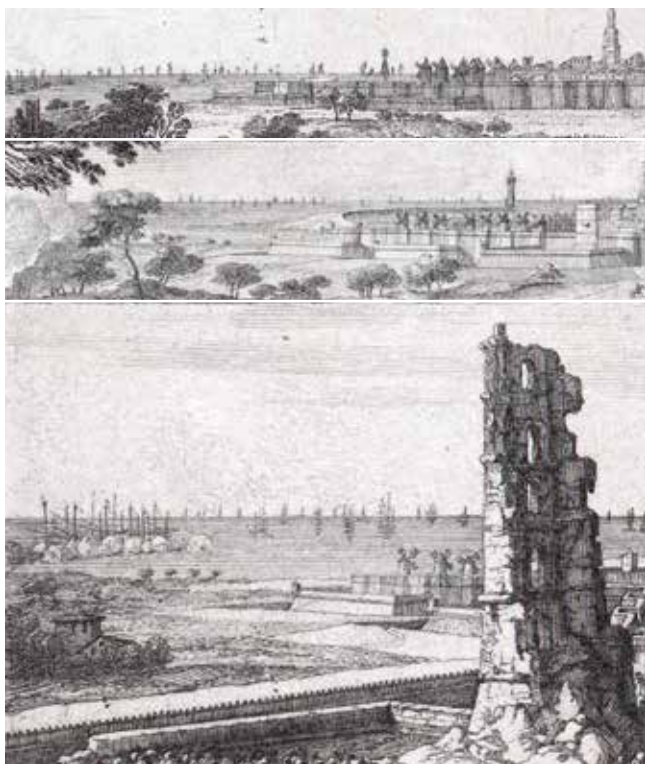

Figura 31.
De dalt a baix,
detall de la
manca d'activitat
bèl·lica davant
dels baluards
de Llevant i de
Santa Clara als
gravats primer,
segon i cinquè,
respectivament

²⁴ HERNÁNDEZ, RIART, *Barcelona 1714: Jacques...*, pàg. 92.

seva dreta, el del Portal Nou, ja que, entre d'altres, ja s'ha indicat més amunt que al baluard de Santa Clara no se li va volar mai la punta o angle flanquejat com apareix a les imatges, sinó que se li obrí un esvoranc a la cara esquerra.

Canvi de cronologia

Tots aquests aspectes resten explicats si canviem la cronologia de les imatges representades. Sorprenentment, els gravats ens mostren una visió força exacta del setge que patí la ciutat per part de l'exèrcit francès l'estiu de l'any 1697, un setge duríssim comandat pel duc de Vendôme que va quedar eclipsat per la rellevància i les duradores conseqüències dels fets de 1714.²⁵

Si situem els gravats al setge de 1697, totes les peces del trencaclosques van encaixant quasi a la perfecció, com veurem tot seguit:

- 1) En aquell setge, l'atac es va centrar, exclusivament, en els baluards del Portal Nou i de Sant Pere. Això explicaria que els cinc gravats estiguessin limitats a aquesta part de la muralla, que sempre esdevé el punt d'interès.
- 2) La nova cronologia oferiria una explicació totalment raonable de la manca d'activitat bèl·lica al voltant dels baluards de Santa Clara i de Llevant, que el 1697 no foren atacats (si més no a gran escala).

²⁵ L'any 2012 va aparèixer *Le Génie: combattre, construire, secourir*, una publicació divulgativa dels treballs dels enginyers militars francesos dirigida per Henri Ortholan i editada per Lavauzelle. Per il·lustrar el capítol sobre Lluís XIV i els seus ministres, l'obra esmentada utilitza una edició del cinquè gravat pertanyent al fons del Musée du Génie d'Angers com a mostra d'un setge conduït per l'enginyer Lapara des Fieux, contemporani de Vauban, i identifica la imatge amb el setge de Barcelona de 1697.

No ens consta que ningú hagués reparat a Catalunya en aquesta publicació ni en l'atribució cronològica del gravat fins que l'hem localitzada en el moment de la revisió final de l'obra present. No és estrany: des del segle XVIII les làmines de Rigaud s'han publicat de moltes maneres i amb múltiples assignacions de dates i llocs per il·lustrar els setges famosos europeus i per enaltir les figures que els van comandar; un fet que minva la credibilitat de les atribucions esmentades. És el cas, per exemple, d'una làmina acolorida que al·ludeix a un setge de Barcelona per elogiar la figura del Comte d'Harcourt. La Biblioteca Nacional de França l'ha relacionada amb el setge de 1697, però no hi ha res que ho indiqui ni tampoc consta que cap comte d'Harcourt dirigís un setge contra la ciutat. De la mateixa manera, al gravat del Musée du Génie d'Angers publicat a *Le Génie: combattre, construire, secourir* es mostra una altra versió, també acolorida i que també s'atribueix al setge de 1697, sense cap altra més referència per fonamentar-ho que la informació comunicada per la unitat militar que va cedir el gravat quan es va dissoldre.

3) Pel que fa a la torre situada al baluard del Portal Nou, es tractaria d'una de les torres medievals del portal que encara es conservava dempeus. Vegeu més endavant un apartat dedicat exclusivament a aquest tema.

4) Pel que fa a la zona oberta darrere dels dos baluards atacats, ja dins de la ciutat, té una coincidència força exacta amb la segona línia de defensa, anomenada travessera o «*cortadura*», que els defensors obriren darrere dels baluards del Portal Nou i de Sant Pere l'any 1697. Podem apreciar-ho, per exemple, en un dels plànols del setge (vegeu les figures 32 i 33), on es mostra la zona terraplenada amb l'enderroc d'edificis. De fet, ja s'ha avançat més amunt que l'església visible al gravat (se'n poden apreciar els contraforts i l'absis), entenem que és la del monestir de Sant Pere de les Puel·les (vegeu, de nou, el detall de la figura 33).

5) Durant el setge de 1697, l'angle flanquejat del baluard del Portal Nou fou volat i s'obrí una bretxa important a la cara dreta del balu-

Figura 32. Plànol que mostra el setge francès de 1697 (*Plan de la ville de Barcelonne, de ses attaques et du fort Montjuif, 1697-17*. Font: BNF). Podem observar que l'atac es va centrar exclusivament en els baluards del Portal Nou i de Sant Pere. Mostrem el plànol capgirat per a facilitar-ne la comprensió

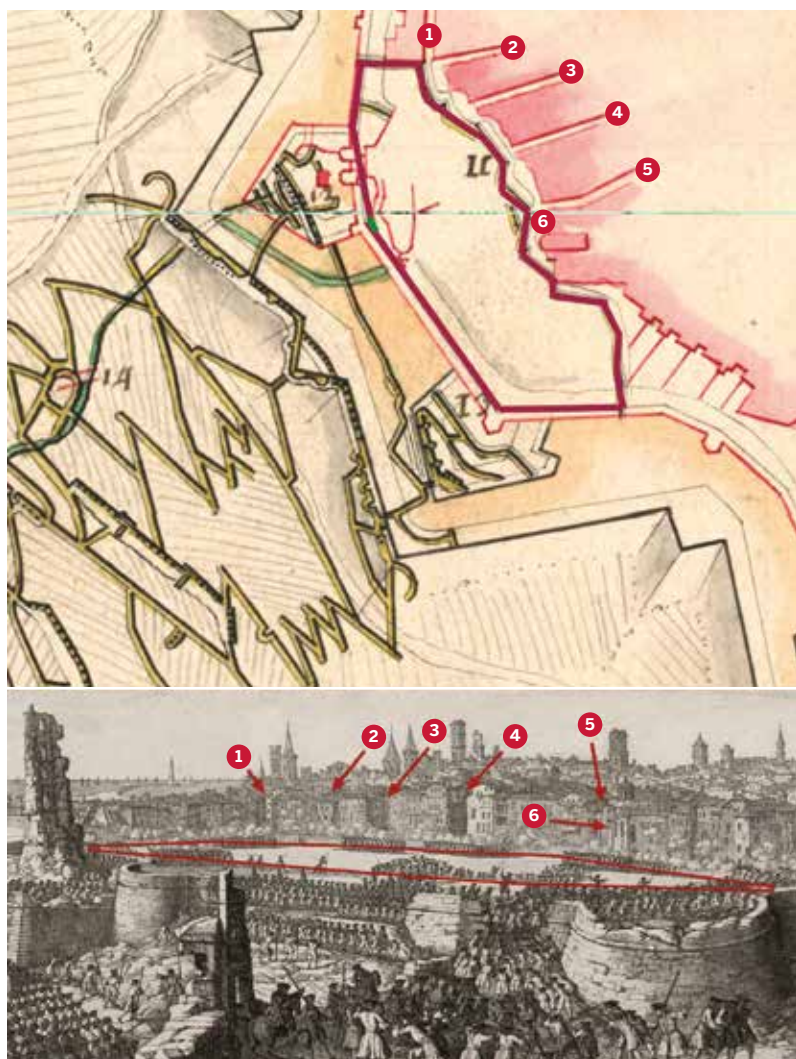

Figura 33. Comparació de la «cortadura» que el 1697 crearen els defensors darrere dels baluards del Portal Nou i de Sant Pere, segons el plànol anònim ja usat a la figura 32 (font: BNF), amb el que mostra el cinquè gravat (àrea resseguida en vermell). També s'observa la coincidència amb els carrers i l'església de Sant Pere de les Puel·les, que quedà just al límit d'aquesta «cortadura». Cal remarcar que hem girat el detall del plànol que vèiem a la figura anterior perquè tingui la mateixa orientació que el gravat

ard de Sant Pere, tal com mostren els gravats. La forma de les trinxeres d'expugnació d'aquell atac també presenta una correspondència notable amb el que Rigaud ens mostra (vegeu les reproduccions del segon, tercer i quart gravats –figures 13, 17 i 22– i el plànol de les figures 32 i 33).

6) El cinquè gravat representa l'exèrcit atacant havent pres possessió dels dos baluards i la població defensant-se des de la «*cortadura*», esdeveniments que, efectivament, es produïren el 1697. De fet, l'assalt dels baluards per part dels borbònics s'inicià el dia 22 de juliol de 1697²⁶ i, per tant,ensem que podríem situar cronològicament en aquesta data, o poc després, el quart i el cinquè gravats.

7) Els carrers que s'obren darrere de la «*cortadura*» del cinquè gravat es poden observar al plànol del setge de 1697 (vegeu la figura 33).

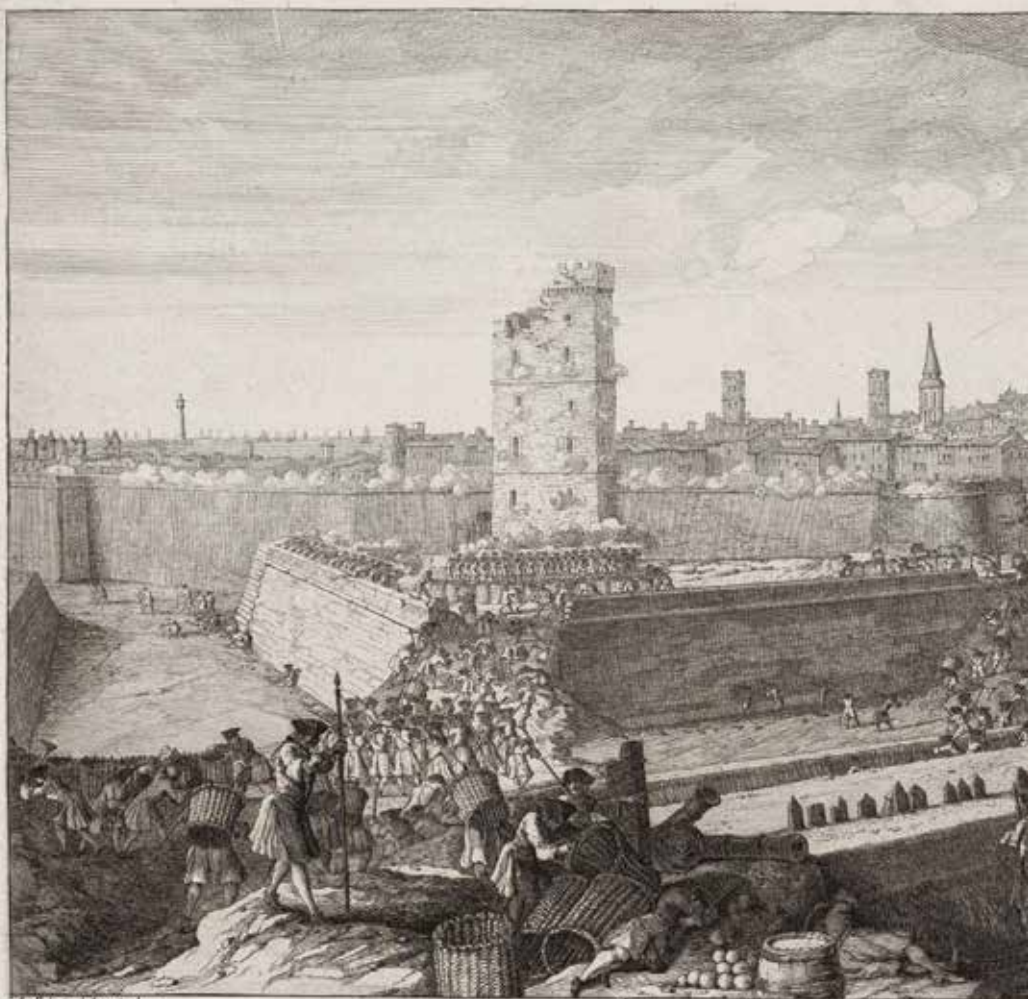
8) Com ja s'ha indicat més amunt, el mateix Jacques Rigaud afirma al primer gravat que s'han seleccionat diversos temes d'un dels setges de Barcelona i s'han representat les vistes d'aquesta plaça. Tenint en compte que el mateix gravat porta la data de 1732, és significatiu que Rigaud es refereixi a un setge en general i no especifiqui que s'ha representat l'últim, el de 1714, més proper en el temps i probablement més conegut. Aquesta imprecisió,ensem que reforça la nostra hipòtesi, segons la qual els gravats mostrarien principalment les accions del setge de 1697.

El fet que el setge de l'any 1697 acabés amb un acord de capitulació que deixà la ciutat en mans franceses fins al gener de 1698, i que, per tant, no es produís cap acte de pillatge posterior a l'atac, explicaria la «invenció» del sisè gravat que el vol representar, per tal de mostrar totes les etapes previsibles en un atac en les formes. Val a dir que aquesta mateixa afirmació seria vàlida per al setge de 1714, que també finí amb la capitulació de la ciutat. En aquest sentit, ens decanem a favor de la hipòtesi segons la qual els gravats tindrien una finalitat didàctica, apuntada prèviament per altres autors.²⁷

D'altra banda, la presència d'una flota de bloqueig de la ciutat per mar, que Rigaud mostra als cinc primers gravats, va tenir lloc tant al setge de 1697 com al de 1714 (vegeu la figura 31).

²⁶ *An exact and faithful Journal of the Famous-Siege of Barcelona*, London, printed for Richard Sare at Garys-Inn-gate and sold by E. Whitlock..., 1698, pàg. 13-15.

²⁷ HERNÁNDEZ, RIART, *Barcelona 1714: Jacques...*, pàg. 20; HERNÁNDEZ, RUBIO, ROMERO, RIART, «Jacques Rigaud. Iconografía...», pàg. 139.

De Weyland. In. del. p.

Attaque de deux Bastions les

Le Logement du Chemin Couvert étant parfait on perce le mur pour passer sur la Contrescarpe, on l'on fait
 un amble de fascines. Il est plein d'eau, comme on doit avoir ruiné les défenses, battu en brèche, ou attaqués
 ont poudré et poudré les ascitez, dans les gorges des bastions, les ingénieurs traquent les logements, a L.

breches faites par le Mineur.

*et quelque fois un autre logement, mais moins epais et moins profond ; puis on tente la descente du fossé, que
 he le mineur, avn. signal qui en ce cas est L'eff et de la mine) on monte a l'assaut, et sitot que les troupes
 anale flanqué, et a celui de L'epaule, on a soin de faire la Communication.*

La fiabilitat dels gravats

Elements dels gravats que s'allunyen de la realitat

Tot i la gran qualitat dels gravats, no deixen de ser una interpretació i, com a tal, hi ha elements que no reflecteixen la realitat de la ciutat.

Aquest fet es fa més palès en els primers i segons plans, que mostren escenes més anecdòtiques. Així, al primer gravat, que segons la nova proposta hauria estat fet des d'aproximadament els molins del Clot, apareix a l'esquerra de la imatge un important edifici religiós que està sent atacat pels borbònics. Aquesta edificació no existí en aquest punt, si bé és cert que en els setges de 1697 i 1714 s'ocuparen construccions religioses fora muralles.²⁸ Val a dir que en la interpretació tradicional dels gravats tampoc no hi ha cap possible concordança entre aquell edifici i alguns dels que envoltaven la ciutat. En aquest sentit, la presència de l'escena respon molt possiblement al caràcter didàctic de l'obra, on convé que aparegui la necessitat de reduir posicions defensives avançades dels assetjats.²⁹

D'altra banda, la posició lleugerament elevada des d'on es va dibuixar el cinquè gravat, que era molt improbable d'aconseguir físicament amb els mitjans del moment, denota l'existència d'un cert grau d'ima-

²⁸ N'és un exemple el convent dels caputxins, que fou ocupat i utilitzat com a reducte tant l'any 1697 (*An exact and...*, pàg. 4) com el 1714 (Santiago ALBERTÍ, *L'onze de setembre*, Barcelona, Albertí Editor, 2006, pàg. 173, 176, 220-222).

²⁹ HERNÁNDEZ, RIART, *Barcelona 1714: Jacques...*, pàg. 29.

ginació en la representació de l'escena, hipòtesi que es confirma amb la lleugera imprecisió en la perspectiva resultant.

Un altre aspecte en què el dibuixant no és fidel a la realitat és l'absència del Rec Comtal, del qual no tenim cap indici, i, per extensió, dels molins que se situaven molt a prop del Portal Nou, si bé sembla que la séquia fou desviada i utilitzada com a trinxera (vegeu la figura 34).

Figura 34. Detall del plànol *Plan de Barcelonne et de ses attaques*, incorrectament atribuït al 1714, si bé en la descripció del plànol ja s'hi apunta que «*La position des tranchées et les références au Prince Darmstadt dans la légende laissent penser qu'il s'agit du siège de Barcelone de 1697 qui est représenté*» («La posició de les trinxeres i les referències al príncep de Darmstadt a la llegenda fan pensar que s'hi representa el setge de Barcelona de 1697»). Certament, el plànol mostra, de forma inequívoca, el setge d'aquest últim any. Al detall reproduït podem observar, a l'esquerra, el Rec Comtal desviat abocant les aigües al pla que s'obria davant de l'extrem oriental de la ciutat (*Plan de Barcelonne...*, 1714; font: BNF)

Pel que fa a les fortificacions, també s'hi observen omissions i simplificacions, tot i que, com hem vist, les perspectives i la representació dels baluards són força fidedignes. Seria el cas, per exemple, de la torre de Sant Joan del baluard de Santa Clara, que no hi apareixeria reflectida. En aquest sentit, cal destacar que ni aquest baluard ni la torre no van tenir cap paper bèl·lic rellevant el 1697, de manera que haurien quedat fora del centre d'atenció de l'autor, en una posició secundària i allunyada, fet que pensem que podria explicar la seva absència.

En la mateixa línia, el grau de detall de les imatges es modifica en funció de la distància en què els objectes apareixen als gravats, de manera que al flanc dret del que, segons la nostra proposta seria el Baluard de Sant Pere, no s'hi representa cap garita de guàrdia al tercer gravat, però sí que es detalla una garita quan s'observa el baluard des d'una posició una mica més propera al quart gravat (vegeu la figura 35).

Finalment, a la zona del Portal Nou trobaríem una omissió rellevant, a la qual dediquem l'apartat següent.

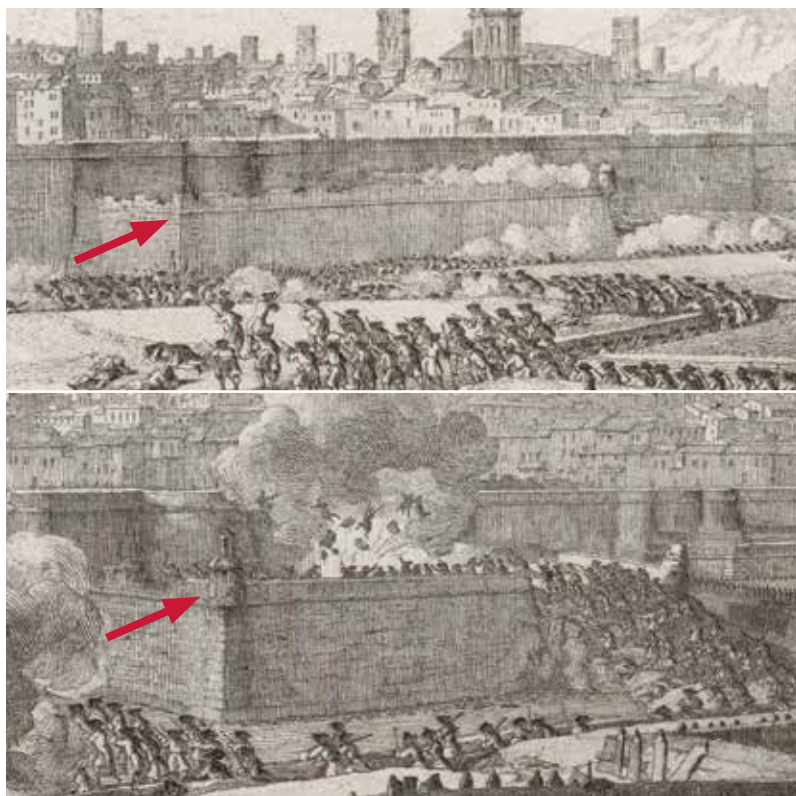

Figura 35. Comparació del nivell de detall en funció de la distància. A dalt, imatge del baluard de Sant Pere al tercer gravat. A baix, imatge del mateix baluard al quart gravat, dibuixat des d'una posició una mica més propera

La torre del baluard del Portal Nou

Com ja s'ha dit més amunt, la torre que apareix en tots cinc gravats adquireix cada vegada més protagonisme en l'escena, i fou justament la presència de la torre, amb la creença que els gravats representaven els fets de 1714, que portaria a allò que entenem que és una identificació errònia amb la torre de Sant Joan i, per extensió, amb el baluard de Santa Clara.

Als gravats es veu clarament que la torre forma part de la gola del baluard i que està unida a la muralla «vella». La pregunta que sorgeix, per tant, és per què Jacques Rigaud només hauria dibuixat una torre al Portal Nou i per què, a més, l'hauria dibuixada totalment quadrangular.

La documentació d'època mostra clarament dues torres associades a la porta d'origen medieval que, durant el segle XVII, fou protegida mitjançant la construcció del baluard. Si bé no coneixem dibuixos ni planimetries prou acurades de les torres medievals d'aquest portal, una simple comparació amb d'altres portals coetanis de la ciutat, dels quals tenim més detalls, ens porta a pensar que la porta havia d'estar flanquejada per dues torres poligonals o, amb menys probabilitat, semicirculars. En trobem exemples ben coneguts en les torres del Portal de Santa Anna, les del Portal de la Boqueria o les del Portal de Sant Daniel.³⁰ En tots aquests casos es tracta de torres o semitorres de planta poligonal construïdes molt probablement durant el segle XIV, si bé alguns portals ja s'esmenten al segle anterior.³¹ Pel que fa al Portal Nou, es conserva una placa commemorativa de l'acabament de la porta amb la data de 1295.³² La proximitat temporal en la construcció fa pensar, doncs, que les seves torres devien ser similars a les dels altres portals esmentats.

Com que no tenim constància de cap esdeveniment anterior a l'any 1697 que malmetés o modificqués de forma important el Portal Nou i, per extensió, les seves torres, cal pensar que, en essència, la seva aparença es mantingué inalterada.

Si comparem alguns plànols generats durant el setge de l'any 1697, podem observar-hi certes divergències pel que fa a la forma i disposi-

³⁰ Malgrat que tenim notícies de l'existència de torres quadrangulars, com la que acull encara avui el Portal de Santa Madrona, no ens consta cap portal flanquejat per dues torres d'aquest tipus.

³¹ CUBELLES, PUIG, «Les fortificacions...», pàg. 55, 60.

³² CUBELLES, PUIG, «Les fortificacions...», pàg. 56.

ció de les torres del Portal Nou que hi són representades. Es tracta de plànols força acurats, executats per enginyers (de l'exèrcit atacant o dels defensors de la ciutat). Pensem que aquesta variabilitat en la representació de les torres del Portal podria tenir a veure amb el fet que, segons el nostre parer, el punt d'atenció principal dels contendents d'aquell període serien els baluards i les cortines que hi havia entre ells, peces clau de la poliorcètica d'època moderna. La planta exacta de les diverses torres d'origen medieval de la muralla, doncs, no sembla que fos una informació vital per als enginyers que van elaborar els plànols. A continuació podem veure alguns exemples d'aquestes diferències substancials:

Figura 36. Detall de la zona del Portal Nou durant l'atac de 1697 al plànol anònim *Plan de la ville de Barcelonne...* (1697-17..). Podem observar-hi que les torres es representen de forma semicircular. *BNF*

Figura 37. Detall del plànol anònim *Plan de Barcelonne et de ses attaques* que, com s'ha explicat a la figura 34, estaria incorrectament atribuït a l'any 1714 quan, en realitat, mostra l'atac de 1697. Podem veure-hi les torres representades de forma també semicircular, tot i que una hi apareix molt més gran que l'altra. *BNF*

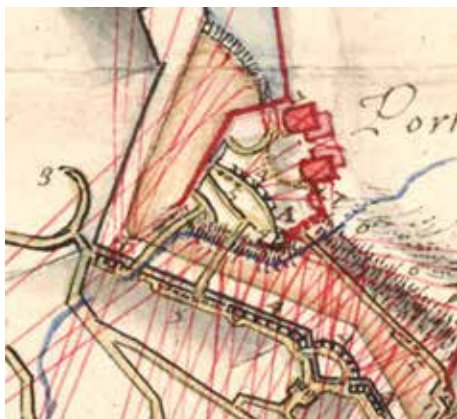

Figura 38. Detall del plànol de Charles PENE, *Plan de la ville de Barcelone avec ses attaques*, 1697, on podem veure les torres representades de forma força semblant al plànol de la figura 36, si bé aquí fins i tot sembla que es marquin les voltes d'aresta que podríem trobar a l'interior.
BNF

Figura 39. Detall del plànol de 1697 *Planta de la Ciutat de Barcelona Y Monjuïc Y Moll Y Atachos*, d'autor desconegut. S'hi representen de nou les torres de forma semicircular.
AHCB

Figura 40. Detall del plànol de DUBUISSON, *Plan de Barcelone: et des attaques fait par l'armée du Roy commandée par M. le Maréchal de Berwick le 7 juillet 1714 et rendu à discrétion le 12 septembre de la mesme année* (1697-1714). El plànol mostraria l'atac de 1697, però sembla que fou utilitzat de nou l'any 1714, que és el moment al qual fa referència el títol. Les torres hi són representades de forma força semicircular. BNF

Figura 41. Detall de *Camp devant Barcelone, du 15 juin 1697*. Es tracta d'una vista llunyana de la ciutat, on destaquen dues torres al baluard que identificariem com a Portal Nou. En aquest cas, sí que podrien estar representades amb forma poligonal o, fins i tot, quadrangular. *BNF*

Figura 42. Detall dels atacs de 1697 recopilats a l'*Atlas Massé* i reproduïts en l'obra d'Antonio BONET CORREA, *Cartografía militar de plazas fuertes y ciudades españolas. Siglos XVII-XIX: Planos del Archivo Militar Francés* (Madrid, Instituto de Conservación y Restauración de Bienes Culturales, 1991, pàg. 23). Les torres del Portal Nou hi apareixen de forma poligonal

Si bé, teòricament, les torres medievals altes no eren gaire útils en els sistemes de defensa de finals del segle XVII, la documentació posa de manifest que, durant el setge de 1697, probablement s'intentà dotar d'artilleria les torres del Portal Nou perquè oferien una bona perspectiva del camp de l'enemic.³³

³³ Narcís Feliu de la Peña documenta que «discurriendo este mismo día privadamente con el Conceller en Cap, Don Joseph Galcerán de Cartellà, y Çabastida, y con Don Juan Buenaventura de Gualbes, acerca de la defensa, fuè de sentir, que en el estado presente lo mas importante era fortificar las Torres de la Puerta Nueva con Artilleria,

Desconeixem què duria Jacques Rigaud a representar una única torre quadrangular al Portal Nou quan, gràcies a la documentació conservada, és força evident que estava flanquejat per dues torres. Una possible resposta a aquesta pregunta, la trobaríem en l'existència d'un plànol molt detallat de Barcelona del qual hem localitzat un mínim de

Figura 43. Fragment del plànol *Le Plan de Barcelonne et de ses environs. Tres exactement Levés sur les lieux, par un Ingenieur, en 1706*, de Nicolaes VISSCHER II (1706). Podem observar-hi una única torre quadrangular representada al Portal Nou. A banda d'aquest detall, la proporció, forma i distància entre els baluards és força exacta.

Figura 44. Detall d'una altra versió del mateix plànol, acolorida, que podem trobar a l'*Atlas Massé* (BONET, *Cartografia militar de...*, pàg. 22). Al plànol s'indica que representa l'estat de la ciutat el 1700, quan «elle fut assegeé et prise par l'archiduc secondé de ses alliez». La data és errònia: les tropes de l'arxiduc Carles i els aliats van assetjar i prendre Barcelona l'any 1705

dotze versions: deu datades entre 1706 i 1725,³⁴ i dues sense data, una de les quals forma part de l'*Atlas Massé*, que recull plànols d'entre 1694 i 1721.³⁵ En totes aquestes versions, l'àrea de la ciutat atacada el 1697 s'hi mostra amb força exactitud, però, en canvi, al baluard del Portal Nou només hi trobem una única torre quadrangular, tal com Rigaud va representar als gravats.

A banda d'aquest detall, les semitorres d'origen medieval que la muralla tenia en aquest sector també apareixen dibuixades per Rigaud amb la mateixa forma que a les dotze versions del plànol esmentat més amunt (arrodonides, quan en molts altres plànols tenen forma poligonal).

Aquestes coincidències fan pensar en la possibilitat que Jacques Rigaud efectués els seus gravats a partir, bàsicament, d'un d'aquests plànols, o bé d'una versió anterior a 1706 que no hem localitzat (podria tractar-se de la font original).³⁶

para tener mas apartados a los Enemigos; y acercandose mas, con Espingardos, y Mosquetes, assegurando del daño que recibirían los Franceses, dominando estas Torres toda la Campaña donde formavan los ataques...» (Narcís FELIU DE LA PENYA, *Anales de Cataluña...*, vol. III, pàg. 444; extret d'Albert GARCIA ESPUCHE, *Barcelona entre dues guerres: Economia i vida quotidiana (1652-1714)*, Vic, Eumo Editorial, 2005, pàg. 179)

³⁴ Gaspard BAILLEUL, *Plan et environs de Barcelonne*, Paris, c. 1705. FER, *Le plan de Barcelonne...*, 1706 (vegeu les figures 9-11, 14-16, 19-21, 23-25 i 27-29); Nicolaes VISSCHER II, *Le plan de Barcelonne et de ses environs Très-exactement Levés sur les Lieux, par un Ingenieur, en 1706 / Platte grond des stercke stad, en Casteel Barcelona, En de omleggende Plaatsen, naa t'Orgineel geteekent*, Amsterdam, 1706 (vegeu la figura 43); Nicolaes VISSCHER II, *Le plan de Barcelonne et de ses environs. Très-exactement Levés sur les Lieux, par un Ingenieur, en 1706 / Platte grond des stercke stad, en casteel Barcelona. En de omleggende Plaatsen, naa t'Orgineel geteekent*, Amsterdam, 1706-1707 (A); Nicolaes VISSCHER II, *Le plan de Barcelonne et de ses environs. Très-exactement Levés sur les Lieux, par un Ingenieur, en 1706. / Platte grond des stercke stad, en casteel Barcelona, En de omleggende Plaatsen, naa t'Orgineel / geteekent*, Amsterdam, 1706-1707 (B); Gaspard BAILLEUL, *Plan et environs de Barcelonne*, Paris, 1708; Nicolas de FER, *Le plan de Barcelonne et de ses environs. Tres exactement Levés sur les Lieux en 1708*, Paris, 1708; Nicolas de FER, *Le plan de Barcelonne et de ses environs, tres exactement Levés sur les Lieux en 1711, Paris, 1711* (A); Nicolas de FER, *Le plan de Barcelonne et de ses environs, très exactement levés sur les lieux en 1711, Paris, 1711* (B); Charles INSELIN, *Plan de Barcelone, du Fort de Mont Iouy, et leurs Environs; Ville Capit. de la Catalogne*, Paris, c. 1725.

³⁵ L'obra en qüestió, *Plan general de la Ville de Barcelonne Capitale du Comté de Catalogne avec ses Environs*, es reproduïx parcialment a la figura 42 (BONET, *Cartografia militar de...*, pàg. 22); l'altra obra sense datar esmentada és un plànol de Charles INSELIN (Charles INSELIN, *Plan de Barcelone, du Fort de Mont Iouy, et leurs Environs; Ville Capit. de la Catalogne*, [1700-1750]).

³⁶ Cal no oblidar, tanmateix, l'elevació de l'*skyline* de la ciutat al punt on se situa el mont

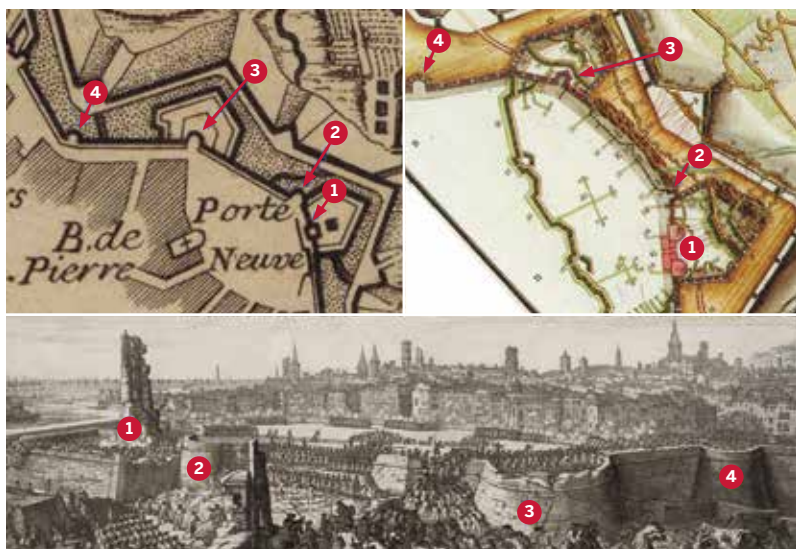

Figura 45. Comparació d'una de les dotze versions del plànol que suposadament va influir en Jacques Rigaud per a la confecció dels gravats (Nicolas de FER, *Le plan de Barcelonne et de ses environs, tres exactement Levés sur les Lieux en 1711*, Paris, 1711 [A]; font: BNF) amb el plànol de l'Atlas Massé *Plan particulier du front ou etoit lattaque de la Ville de Barcelonne, pendant le mois de juin et juillet 1697...* (BONET, *Cartografia militar de...*, pàg. 23) i amb el cinquè gravat de la sèrie de Rigaud

També cal tenir en compte, però, que les torres del Portal Nou foren blanc dels enemics durant la campanya de 1697, fins al punt que una de les torres (la de l'esquerra, des del punt de vista dels defensors) va quedar tan enrunada que és possible que deixés de ser visible.³⁷

Tàber, que apunta a una confecció del dibuix de forma presencial; en aquest sentit, un indicatiu també a tenir en compte és la paraula «vistes» del text que acompanya el primer gravat («On a pris plusieurs sujets d'un des Sieges de Barcelonne, et representé les Vues de cette place»); sigui com sigui, tampoc no es pot descartar que Rigaud tingués accés a altres fonts documentals, fins i tot orals.

³⁷ El dia 31 de juliol de 1697 va patir l'explosió d'una contramina i d'una mina; posteriorment, «Un coup de canon tiré de notre côté en fit tomber la moitié. Le 3, on fit tomber le reste» (un tret de canó disparat del nostre costat [el borbònic] en va tombar la meitat). El [dia] 3 [d'agost] es va fer caure la resta) (AUGOYAT, *Notice historique sur le lieutenant général Lapara de Fleux et sur les sièges dont il a dirigé en chef les attaques; et particulièrement sur celui de Barcelone en 1697; avec un plan des attaques*, Paris, Anselin, 1839, pàg. 71).

El *Llibre de Deliberacions* del Consell de Cent ens remet a les conseqüències posteriors a l'atac: en una entrada amb data del 13 de març de 1700 (menys de tres anys després del setge de 1697), s'indica textualment que les torres del Portal Nou s'han d'enrunar per «l'imminent perill y poca seguretat en la entrada y eixida per dit Portal Nou (...) que tingan facultat los srs. Consellers de fer la demolició de tot lo que amenaça perill i ruhina».³⁸

Així mateix, un altre document que parla de la destrucció de la porta és la descripció de tota la muralla barcelonina que Joris Prosper Van Verboom feu mentre es trobava presoner a la ciutat durant l'any 1711 (val a dir que la situació d'empresonament fou força laxa, ja que gaudí de certa llibertat de moviments). Quan es refereix a la zona del Portal Nou, no destaca l'existència de les torres, sinó que afirma literalment que «*cette porte a Esté demolie par le Canon au siege de 1697*» («aquesta porta ha estat demolida pel canó al setge de 1697»)³⁹.

El model 3D: una eina per a la comprovació de la fiabilitat dels gravats

Per tal de mesurar o comprovar la fiabilitat dels gravats, hem realitzat una reproducció tridimensional simplificada de les defenses de la ciutat i dels principals campanars que hi havia a les acaballes del segle XVII. La reproducció dels elements defensius de la ciutat s'ha efectuat prenent com a base el plànol de les muralles medievals i modernes consultable a través de la *Carta Arqueològica de Barcelona*,⁴⁰ atès que aquest plànol té en compte les restes documentades arqueològicament de les muralles de la ciutat; els campanars s'hi han ubicat a partir de programari CAD: els que encara es conserven, a través de la capa d'ortofotografies de Catalunya consultable mitjançant el servidor de capes

³⁸ Antònia Maria PERELLÓ FERRER, *L'arquitectura civil del segle XVII a Barcelona*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996, pàg. 168 (extret de: *AHCB*, 1B-II, *Deliberacions*, 209, f. 77rv, 13 de març de 1700).

³⁹ Salvador SANPERE Y MIQUEL, *Los Terrenos de la Ciudadela*, Barcelona, Impr. de Henrich y Comp., 1911, «Prueba I» de l'apèndix.

⁴⁰ AJUNTAMENT DE BARCELONA, *Carta arqueològica de Barcelona*: «Intervenció: Unitat: Muralla medieval i moderna de Barcelona» [en línia], foto 1 - Plànol Muralla 1714, disponible a: cartaarqueologica.bcn.cat/Docs/3111/2013_06_28_07_56_49_Topogr%C3%A0fic_Muralla_baluards%201714.jpg

WMS de l'Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya i, els desapareguts, mitjançant plànols dels edificis ja inexistents que han estat situats superposant-los a la trama actual de la ciutat.

La realització d'un model 3D de les defenses de la ciutat ha estat una eina fonamental a l'hora de comprovar la versemblança de la nova proposta interpretativa dels gravats de Jacques Rigaud, ja que ha permès no només reproduir la visió teòrica que s'obtidria en observar la ciutat fortificada des d'un punt concret, sinó també comparar els resultats amb els gravats i fer una valoració sobre els campanars que hi apareixen.

En aquest sentit, alguns dels campanars que configuren l'*skyline* de la ciutat comtal en els gravats estudiats sembla que es van repetint. Per tant, el dubte bàsic que sorgeix és si Rigaud efectuà una representació fidedigna dels campanars o bé, com passa en els primers i segons plans, va incloure elements imaginats.

Hem traslladat les torres d'edificis religiosos a la reproducció tridimensional simplificada de la ciutat per tal d'intentar respondre aquesta pregunta; en concret, hem tingut en compte els edificis següents:

- Campanars de la Seu (2).
- Campanar de Santa Maria del Pi.
- Campanars de Santa Maria del Mar, un d'ells més baix perquè en aquella època estava inacabat.
- Campanar de la Capella Reial de Santa Àgata.
- Campanar de l'església dels Sants Just i Pastor.
- Campanar de l'església de Sant Miquel (desaparegut a l'actualitat).
- Campanar de l'església del convent de Sant Agustí Vell (desaparegut a l'actualitat).
- Campanar de l'església del convent de Santa Caterina (desaparegut a l'actualitat).

Al model, s'hi han reproduït els campanars que actualment encara es conserven amb la seva alçada aproximada real (són dibuixats en color gris al model 3D), i s'ha donat una alçada aleatòria mitjana als que ja han desaparegut o dels quals desconexim l'alçada (són dibuixats en color vermell al model 3D).

Òbviament, a la ciutat de les acaballes del segle XVII hi havia molts més convents i esglésies d'importància que, en molts casos, no han arribat fins als nostres dies. La recerca sobre la possible existència de campanars en aquests edificis s'allunya dels objectius d'aquest llibre. Seria el cas, per exemple, de l'església de Santa Maria de Jonqueres o

dels convents de Sant Joan de Jerusalem, de la Bonanova o de Sant Josep, per citar-ne alguns.

El resultat del modelatge en 3D, pensem que confirma la hipòtesi de la invenció d'alguns campanars per part del gravador, si bé, en canvi, mostra alhora un cert rigor en la ubicació d'altres (vegeu les figures 47 a 51). Dit d'una altra manera, sembla que els campanars es concentren majoritàriament en les zones on realment tenien més preeminència d'acord amb la perspectiva del gravat, però també n'apareix algun en zones on no ens consta l'existència de campanars d'importància. En aquest sentit, és especialment rellevant un edifici religiós que destaca als gravats per damunt de la resta. L'orientació dels contraforts de l'església, la importància de la seva torre i la relativa proximitat a la zona d'atac ens van fer pensar des d'un primer moment que es tractava de l'església del convent de Santa Caterina. L'estudi de perspectives que hem fet a través del model 3D, però, posa de manifest que, en cap cas, no pot tractar-se d'aquest convent, si més no atenent a la seva posició; per tant, o bé seria inventat o bé, si es tracta de Santa Caterina, es trobaria desplaçat de la seva posició original (vegeu la figura 46). Hi ha la possibilitat que el canvi de situació respongui a una voluntat d'individualitzar l'edifici. Així, doncs, es podria tractar d'un cas similar al de la muntanya de Montjuïc que, si bé al segon i al cinquè gravats podria estar relativament ben situada, en la resta de gravats l'hauríem de trobar com a teló de fons dels edificis de la ciutat, però, en canvi, apareix individualitzada a la dreta de l'acció. Aquest fet, que sembla intencionat, podria respondre a la voluntat de l'autor de no restar protagonisme a un element característic i militarment rellevant, així com a la intenció d'evitar superposar la muntanya al nucli principal d'edificis de la ciutat.

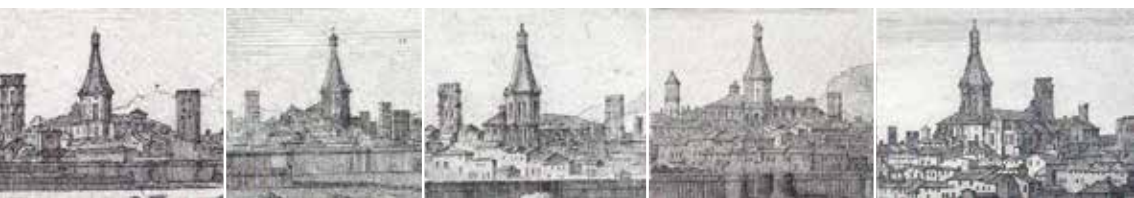

Figura 46. Comparació de l'edifici que reuneix tots els requisits per a ser identificat amb l'església del convent de Santa Caterina, a excepció de la seva posició. Les imatges corresponen, d'esquerra a dreta, a la representació de l'edifici en els diferents gravats per ordre seqüencial

Val a dir que el modelatge 3D també ha permès comprovar que la interpretació tradicional no millora la identificació ni la coherència dels campanars que apareixen als gravats.

En resum, la reproducció 3D ha posat de manifest que Rigaud va plasmar de forma molt acurada les defenses de la ciutat, pel que fa a les seves perspectives i proporcions; quant als campanars i edificis interiors de la ciutat, en canvi, va generar una visió menys rigorosa que, si bé té certes coincidències amb la realitat, no podem considerar especialment fidedigna. Tot sembla indicar, de nou, que el centre d'atenció dels gravats és l'atac en les formes i les defenses de la ciutat, mentre que la resta d'elements que configuren les imatges tenen un paper secundari.

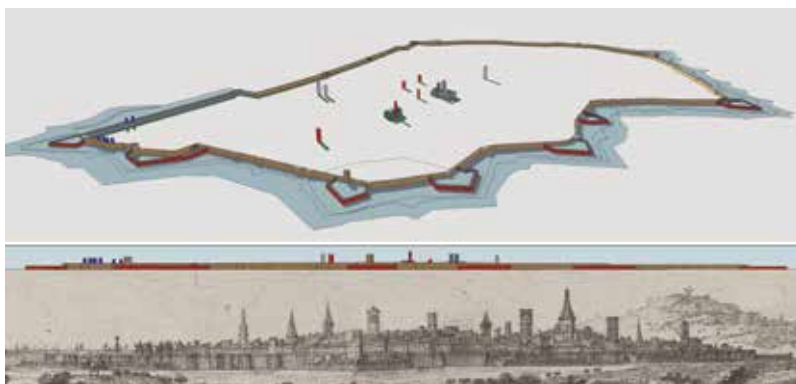

Figura 47. Comparació de la vista de les fortificacions al primer gravat amb la que hem generat mitjançant el modelatge 3D tenint en compte la nova proposta (i, per tant, considerant que el baluard de la torre és el del Portal Nou). A dalt s'ofereix la vista inclinada per a ajudar a entendre què estem veient

Figura 48. Comparació de la vista de les fortificacions al segon gravat amb la que hem generat mitjançant el modelatge 3D tenint en compte la nova proposta (i, per tant, considerant que el baluard de la torre és el del Portal Nou). A dalt s'ofereix la vista inclinada per a ajudar a entendre què estem veient

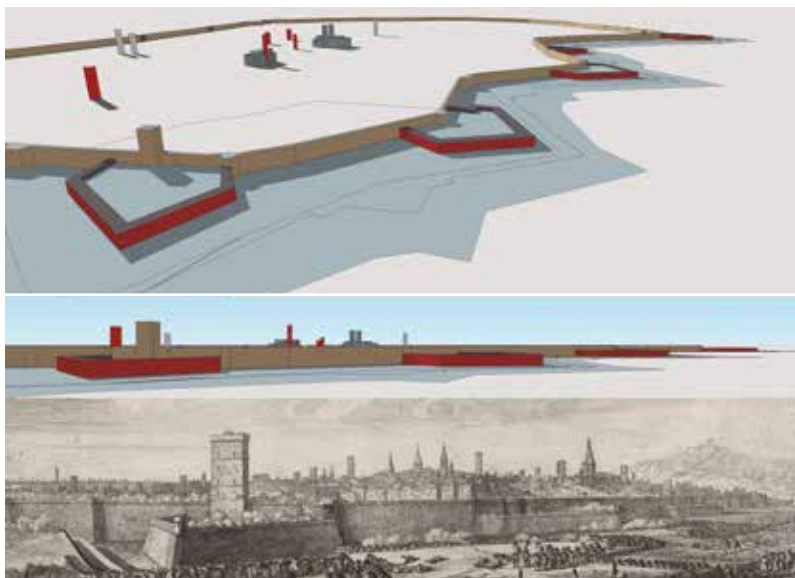

Figura 49. Comparació de la vista de les fortificacions al tercer gravat amb la que hem generat mitjançant el modelatge 3D tenint en compte la nova proposta (i, per tant, considerant que el baluard de la torre és el del Portal Nou). A dalt s'ofereix la vista inclinada per a ajudar a entendre què estem veient. Podem observar que alguns campanars tenen una posició força coincident

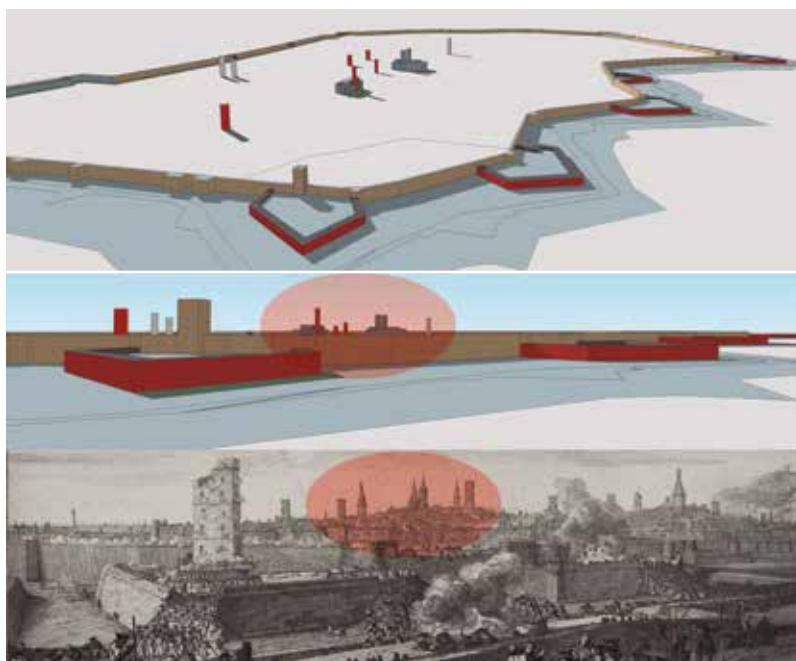

Figura 50. Comparació de la vista de les fortificacions al quart gravat amb la que hem generat mitjançant el modelatge 3D tenint en compte la nova proposta (i, per tant, considerant que el baluard de la torre és el del Portal Nou). A dalt s'ofereix la vista inclinada per a ajudar a entendre què estem veient. Podem observar que els sis campanars encerclats al model tenen una certa correspondència al gravat. Són, d'esquerra a dreta, el campanar de Santa Caterina, el de l'església de Sant Miquel, el de la capella de Santa Àgata, els de la Seu (2) i el del Pi. Coincideixen amb la part més elevada de Ciutat Vella (mont Tàber), elevació que no ha estat tinguda en compte en el modelatge 3D, però que sembla estar recollida al gravat

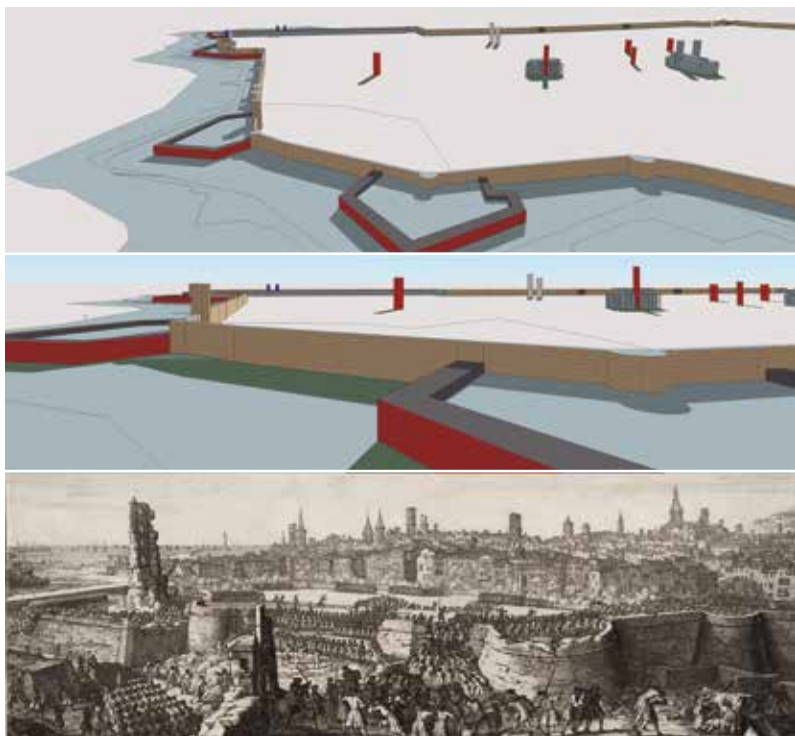

Figura 51. Comparació de la vista de les fortificacions al cinquè gravat amb la que hem generat mitjançant el modelatge 3D tenint en compte la nova proposta (i, per tant, considerant que el baluard de la torre és el del Portal Nou). A dalt s'ofereix la vista inclinada per a ajudar a entendre què estem veient. Hi ha un cert error en la perspectiva deduïda que fa Rigaud i, en conseqüència, hem situat la vista des del model 3D una mica enfora del baluard de Sant Pere. Rigaud mostra una visió comprimida, com si ho estiguéssim veient a través d'un gran angular. No obstant això, podem inferir una alta correspondència entre els campanars que hi apareixen i la nostra reconstrucció en 3D

A. Rigaud. Insculp.

L'assaut donné à

Les Bastions étant pris, les sapper poussées au pied du mur qui ferme la gorge des bastions, les breches faites repus on fait monter à l'assaut. on attaque en même tems la Courtine, et on pousse les ennemis jusqu'au grand fort pour gagner les remparts. on fait remplacer les troupes à mesure qu'elles avancent on porte qu'il y ait toujours le grand retranchement, on se loge sur les remparts ou du moins sur les breches.

au Corps de la Place.

à Coup de Canon, ou bien les miner etant Charriées, on fait comme les assiégés de rendre la place, et au cas de
 d'un rebranchement qui Couvre le dedans de la Place, on l'attaque en plusieurs endroits tout à la fois, et on fait ef-
 froyer des bataillons qui occupent les breches les fossés, et le logement du chemin couvert, et lorsque l'on ne peut for-

Conclusions

La proposta que desenvolupem en aquest llibre dona resposta, pensem, a molts problemes dels gravats de Jacques Rigaud sobre el setge de Barcelona que la interpretació precedent no resolia. La nova interpretació presentaria, en aquest sentit, una explicació fonamentada pel que fa a la identificació dels baluards representats i al canvi en la cronologia dels fets que s'hi visualitzen.

Alhora també obriria nous camins de recerca: és plausible que Jacques Rigaud efectués els gravats quan només tenia disset anys? Segons la nostra opinió, és poc probable, si bé no impossible: cal recordar l'interès que Rigaud demostrà en la dedicatòria del gravat *Vue de Toulon* de l'any 1707, transcrita més amunt, on expressava la seva voluntat de servir en el Ministeri de fortificacions de la Cort de França, així com el fet, ja esmentat, que en un document de l'any 1720 se'l qualificava d'enginyer, a més dels dibuixos i gravats de caràcter tècnic que va realitzar per a publicacions de l'enginyer militar Bernard Forest de Belidor. Tot plegat denota un interès per la poliorcètica que jugaria a favor de la possibilitat que el 1697, deu anys abans de dibuixar la *Vue de Toulon* –probablement no seria la seva primera obra, com ja hem vist–, Rigaud s'hagués desplaçat fins a Barcelona per tal de plasmar-ne el setge. Malgrat tot, amb la informació disponible, només podem avançar hipòtesis sobre aquesta qüestió i, per tant, tampoc no podem descartar que l'autor hagués treballat a partir de dibuixos, esborranys o esquemes realitzats per un altre dibuixant o sobre un plànol ja existent d'aquell setge.

D'altra banda, és evident que la data que figura al primer gravat, 1732, és més propera a 1714 que no a 1697. Així mateix, sembla plau-

sible que aquell any correspondria a la confecció final dels gravats, tant pels pentinats dels militars que hi apareixen, com per les característiques dels uniformes i els tricornis.⁴¹ En conseqüència, molt probablement ens trobem davant d'un aprofitament, per part de Rigaud, d'una feina ja feta o esbossada. L'escassa concreció temporal, que s'evidencia quan l'autor parla «d'un dels setges de Barcelona», es veié facilitada pel fet que tant en l'atac de 1697 com en el de 1714 un dels objectius fou el baluard de Portal Nou i que, des d'un punt de vista militar, les accions foren molt similars. Així, doncs, la semblança d'ambdues campanyes va permetre que el material recollit el 1697 fos aplicable al conegutísim setge de 1714, i l'ambigüitat de l'autor, possiblement intencionada, va ajudar a efectuar una relació directa i lògica dels gravats amb els fets de 1714. La conseqüència, donades aquestes circumstàncies, és l'atribució de les accions de 1714 al que es visualitza a les imatges i, per tant, la identificació de la torre dels gravats amb la de Sant Joan i, per extensió, la del baluard que la conté amb el de Santa Clara.

La nova hipòtesi que presentem sobre la interpretació dels gravats de Rigaud, d'altra banda, no només dona resposta a la majoria d'incongruències de difícil resolució que presentaven els gravats en la interpretació tradicional, sinó que reivindica un episodi de la història de Barcelona que posteriorment quedà eclipsat pel setge de 1714 i els seus funestos efectes. El setge de 1697 fou comparable al de 1714 tant pel que fa a la similitud del sistema d'atac, com per l'obstinada resistència de la ciutat i les rellevants conseqüències humanes, socials, econòmiques i polítiques que tingué, si bé en el cas de 1697 no perduraren tant en el temps, atès que l'ocupació dels francesos finalitzà el mes de gener de 1698.⁴²

⁴¹ HERNÁNDEZ, RUBIO, ROMERO, RIART, «Jacques Rigaud. Iconografía...», pàg. 142.

⁴² Josep M. TORRAS i RIBÉ, *La guerra de Successió i els setges de Barcelona (1697-1714)*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1999, pàg. 39.

J. B. Guillard del. & sculp.

La Place Lais

*Il est rare qu'une place s'expose à être abandonnée à la fureur du soldat, on a ajoutté celle
démens sont cesser en faisant battre la retraite, pour conserver les bourgeois & les maisons se*

ée au pillage .

représentation pour donner une idée de la Cruauté de cette Sanglante action , que les Comman-
dons qu'on en peut avoir besoin .

Bibliografia i cartografia

AJUNTAMENT DE BARCELONA, *Carta arqueològica de Barcelona*: «Intervenció: Unitat: Muralla medieval i moderna de Barcelona» [en línia]. Disponible a: <http://cartaarqueologica.bcn.cat/3111> [Data de consulta: 03/04/2021].

ALBAREDA, Joaquim, «Política, economia i guerra», dins Albert GARCIA ESPUCHE *et alii*, *Política, economia i guerra: Barcelona 1700*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, Institut de Cultura, DL 2012, pàg. 40-95.

ALBERTÍ, Santiago, *L'onze de setembre*, Barcelona, Albertí Editor, 2006.

ALCOBERRO PERICAY, Agustí, *Barcelona 1714: els gravats de la guerra de Successió*, Barcelona, Efadós, Ajuntament de Barcelona, Arxiu Històric de la Ciutat, 2013.

An exact and faithful Journal of the Famous-Siege of Barcelona, London, printed for Richard Sare at Garys-Inn-gate and sold by E. Whitlock..., 1698. Disponible a *Google Books*: <https://books.google.cat/books?id=8jhWWK15h-0C&printsec=frontcover&hl=ca#v=onepage&q&f=false>

Attaques de Barcelonne 1714, 1714. Font: BNF, MS-6435 (67B). Disponible a *Gallica*: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b7100421p> [Data de consulta: 03/04/2021].

AUGOYAT, Antoine-Marie, *Notice historique sur le lieutenant général Lapara de Fieux et sur les sièges dont il a dirigé en chef les attaques; et particulièrement sur celui de Barcelone en 1697; avec un plan des attaques*, Paris, Anselin, 1839. Disponible a *Gallica*: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5617583w/f4.item> [Data de consulta: 03/04/2021].

BAILLEUL, Gaspard, *Plan et environs de Barcelonne*, Paris, c. 1705. Font: Ramon SOLEY, *Atlas de Barcelona: Història de Barcelona a través de mapes i plànols de la ciutat fins l'any 1900* [en línia]. Disponible a: <http://www.atlesdebarcelona.cat/gravats/101/> [Data de consulta: 03/04/2021].

BAILLEUL, Gaspard, *Plan et environs de Barcelonne*, Paris, 1708. Font: Ramon SOLEY, *Atlas de Barcelona: Història de Barcelona a través de mapes i plànols de la ciutat fins l'any 1900* [en línia]. Disponible a: <http://www.atlesdebarcelona.cat/gravats/102/> [Data de consulta: 03/04/2021].

BENTZ, Bruno, RINGOT, Benjamin, «Jacques Rigaud et les recueils des Maisons royales de France», *Nouvelles de l'estampe*, 224 (mai-juin 2009), pàg. 23-34.

BONET CORREA, Antonio, *Cartografía militar de plazas fuertes y ciudades españolas. Siglos XVII-XIX: Planos del Archivo Militar Francés*, Madrid, Instituto de Conservación y Restauración de Bienes Culturales, 1991.

Camp devant Barcelone, du 15 juin 1697 [dessin], 1697. Font: BNF, P144385 [Vb-140-Fol.]. Disponible a: <http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb40560003m> [Data de consulta: 03/04/2021].

CARRERAS Y CANDI, Francesch, *Geografia General de Catalunya. La Ciutat de Barcelona*, Barcelona, Establiment Editorial de Albert Martín, [191.].

DUBUISSON, *Plan de Barcelone: et des attaques fait par l'armée du Roy commandée par M. le Maréchal de Berwick le 7 juillet 1714 et rendu à discrétion le 12 septembre de la mesme année*, 1697-1714. Font: BNF, Département Cartes et plans, GE D-16083. Disponible a: <http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb405984576> [Data de consulta: 03/04/2021].

FER, Nicolas de, *Le plan de Barcelonne et de ses environs, tres exactement levés sur les lieux en 1706*, Paris, 1706. Font: BNF, Département Cartes et plans, GE D-14295. Disponible a: <http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb40598435w> [Data de consulta: 03/04/2021].

FER, Nicolas de, *Le plan de Barcelonne et de ses environs. Tres exactement Levés sur les Lieux en 1708*, Paris, 1708. Font: Ramon SOLEY, *Atlas de Barcelona: Història de Barcelona a través de mapes i plànols de la ciutat fins l'any 1900* [en línia]. Disponible a: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Plano_de_Barcelona_y_sus_alrededores_en_1711,_por_Nicolas_de_Fer.jpg [Data de consulta: 03/04/2021].

FER, Nicolas de, *Le plan de Barcelonne et de ses environs, tres exactement Levés sur les Lieux en 1711*, Paris, 1711 (A). Font: BNF, GED-1695. Disponible a: <http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb40678799q> [Data de consulta: 03/04/2021].

FER, Nicolas de, *Le plan de Barcelonne et de ses environs, très exactement levés sur les lieux en 1711*, Paris, 1711 (B). Font: Barry Lawrence Ruderman Antique Maps Inc. Disponible a: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Plano_de_Barcelona_y_sus_alrededores_en_1711,_por_Nicolas_de_Fer.jpg [Data de consulta: 03/04/2021].

GARCIA ESPUCHE, Albert, *Barcelona entre dues guerres: Economia i vida quotidiana (1652-1714)*, Vic, Eumo Editorial, 2005.

GIANOLA, Juan, *Plano de Barcelona ocupada por las Armas de Francia el día 12 iunio y defendida asta el 3 de agosto de año 1697...*, 1699. Font: Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya, RM.167327. Disponible a: <http://cartotecadigital.icgc.cat> [Data de consulta: 03/04/2021].

GINOUX, Charles, «Jacques Rigaud, dessinateur et graveur marseillais, improprement prénommé Jean ou Jean-Baptiste par quelques écrivains (1681-1754)», *Réunion des Sociétés des Beaux-Arts des départements*, Paris, Typographie de E. Plon, Nourrit et Cie, 1898, pàg. 726-740. Disponible a *Gallica*: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k206217n> [Data de consulta: 03/04/2021].

HERNÁNDEZ CARDONA, Francesc Xavier, RIART JOU, Francesc, *Barcelona 1714: Jacques Rigaud: crònica de tinta i pólvora*, Barcelona, Li-brooks, 2014.

HERNÁNDEZ CARDONA, Francesc Xavier, RUBIO CAMPILLO, Xavier, ROMERO SERRA, Mireia, RIART I JOU, Francesc, «Jacques Rigaud. Iconografia didáctica de un asedio del siglo XVIII», dins *II Jornadas de Patrimonio Defensivo de Época Moderna: Actas*, [Madrid], Ministerio de Defensa, Subdirección General de Publicaciones y Patrimonio Cultural, 2017, pàg. 139-153.

INSELIN, Charles, *Plan de Barcelone, du Fort de Mont Iouy, et leurs Environs; Ville Capit. de la Catalogne*, [1700-1750]. Font: BNF, Département Cartes et plans, GE DD-2987 (1810). Disponible a *Gallica*: <http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb41123152f> [Data de consulta: 03/04/2021].

INSELIN, Charles, *Plan de Barcelone, du Fort de Mont Iouy, et leurs Environs; Ville Capit. de la Catalogne*, Paris, c. 1725. Font: Ramon SOLEY, *Atlas de Barcelona: Història de Barcelona a través de mapes i plà-*

nols de la ciutat fins l'any 1900 [en línia]. Disponible a: <http://www.atlesdebarcelona.cat/gravats/173/> [Data de consulta: 03/04/2021].

INSTITUT CARTOGRÀFIC I GEOLÒGIC DE CATALUNYA, *WMS de mapes i ortofotos vigents* [en línia]. Disponible des de programari CAD a: http://geoserveis.icgc.cat/icc_mapesbase/wms/service? [Data de consulta: 03/04/2021].

«Jacques Rigaud. Puylobier (França), 1680», *Col·lecció Gelonch-Viladegut* [en línia]. Disponible a: <http://www.gelonchviladegut.com/ca/autor/jacques-rigaud/> [Data de consulta: 03/04/2021].

[LOSIÈRES D'ASTIER -signatura-], *Barcelone. - Plan des attaques de Barcelone en 1714. Fait au camp devant Barcelone, ce 10e août 1714*, s. n., 1714. Font: BNF, GED-2116. Disponible a *Gallica*: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8440992h> [Data de consulta: 03/04/2021].

NADAL PIQUÉ, Francesc, «Els plànols i la vista de Barcelona d'Ambrosio Borsano, 1673-1693», *Barcelona Quaderns d'Història*, 22 (2015), pàg. 19-32.

NICOLAU I MARTÍ, Antoni, CUBELES I BONET, Albert, «El 150^è aniversari de l'enderrocament de les muralles: repensant la ciutat contemporània», dins Albert CUBELES, Antoni NICOLAU (dir.), *Abajo las murallas!!! 150 anys de l'enderroc de les muralles de Barcelona*, Barcelona, Museu d'Història de la Ciutat, 2004, pàg. 12-37.

CUBELLES I BONET, Albert, PUIG I VERDAGUER, Ferran, «Les fortificacions de Barcelona», dins Albert CUBELLES, Antoni NICOLAU (dir.), *Abajo las murallas!!! 150 anys de l'enderroc de les muralles de Barcelona*, Barcelona, Museu d'Història de la Ciutat, 2004, pàg. 48-71.

ORTHOLAN, Henri (dir.), *Le Génie. Combattre Construire Secourir*, Panasòu (fr. Panazol), Lavauzelle, 2012.

PENE, Charles, *Plan de la ville de Barcelone avec ses attaques* [dessin], 1697. Font: BNF, P144344 [Vb-140-Fol.]. Disponible a: <http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb40560001x> [Data de consulta: 03/04/2021].

PERELLÓ FERRER, Antònia Maria, *L'arquitectura civil del segle XVII a Barcelona*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996.

Plan de Barcelonne et de ses attaques, 1714. Font: BNF, MS-6435 (67A). Disponible a *Gallica*: [http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b71004208/f1.item.r=MS-6435%20\(67A\)](http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b71004208/f1.item.r=MS-6435%20(67A)) [Data de consulta: 03/04/2021].

Plan de Barcelone ou est marqué le camp de l'Armée du Roy, 1713. Font: AHCB, Doc. 15, rev. 2845.

Plan de la ville de Barcelonne, de ses attaques et du fort Montjuif: [dessin], 1697-17.. Font: BNF, P144346 [Vb-140-Fol.]. Disponible a:

<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b6903619z.item.f1> [Data de consulta: 03/04/2021].

Planta de la Ciutat de Barcelona Y Monjuic Y Moll Y Atachos. Font: AHC B (Notes de la descripció: «Gravat procedent del llibre de Salvador Sanpere i Miquel, *Historia de Barcelona* (1890)»). Data de l'acció representada: 1697). Disponible a: <https://catalegarxiumunicipal.bcn.cat/ms-opac/permalink/1@739646> [Data de consulta: 03/04/2021].

RIGAUD, Jacques, *Représentations des actions les plus considérables du siège d'une place: dédié a Messire François César le Tellier...*, Paris, 1732. Disponible al Dipòsit digital de documents de la Universitat Autònoma de Barcelona: <http://ddd.uab.cat/record/166440> [Data de consulta: 03/04/2021].

RINGOT, Benjamin, «Rigaud (Jacques) (1680-1754), dessinateur, graveur» [en línia], dins CENTRE DE RECHERCHE DU CHÂTEAU DE VERSAILLES, *Base biographique*. Disponible a: <http://www.chateauversailles-recherche-ressources.fr/jlbweb/jlbWeb?html=notdictionnaire&ref=172> [Data de consulta: 03/04/2021].

SANPERE Y MIQUEL, Salvador, *Fin de la nación catalana*, Barcelona, L'Avenç, 1905.

SANPERE Y MIQUEL, Salvador, *Los Terrenos de la Ciudadela*, Barcelona, Impr. de Henrich y Comp., 1911.

SANS I TRAVÉ, Josep Maria (dir.), *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, IX: *Any 1689 a 1701*, a cura de Cristina Borau i Morell et al., [Barcelona], Generalitat de Catalunya, DL 2005. Disponible a *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*: http://dogc.gencat.cat/web/.content/continguts/serveis/dietaris_generalitat_catalunya/documents/pdf/dietari_vol_09.pdf [Data de consulta: 03/04/2021].

TORRAS I RIBÉ, Josep M., *La guerra de Successió i els setges de Barcelona (1697-1714)*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1999.

VAN VERBOOM, Joris Prosper, *Plan de la Citadelle de Barcelone*, 1715. Font: Archivo General de Simancas, MPD, 10-51.

VISSCHER II, Nicolaes, *Le plan de Barcelonne et de ses environs Très-exactement Levés sur les Lieux, par un Ingenieur, en 1706 / Platte grond des stercke stad, en Casteel Barcelona, En de omleggen-de Plaatsen, naa t'Orgineel geteekent*, Amsterdam, 1706. Font: Biblioteca Nacional de Portugal. Disponible a Biblioteca Nacional Digital: <http://purl.pt/3663> [Data de consulta: 03/04/2021].

VISSCHER II, Nicolaes, *Le plan de Barcelonne et de ses environs. Très-exactement Levés sur les Lieux, par un Ingenieur, en 1706 /*

Platte grond des stercke stad, en casteel Barcelona. En de omleggende Plaatsen, naa t'Orgineel geteekent, Amsterdam, 1706-1707 (A). Font: Ramon SOLEY, *Atlas de Barcelona: Història de Barcelona a través de mapes i plànols de la ciutat fins l'any 1900* [en línia]. Disponible a: <http://www.atlesdebarcelona.cat/gravats/140/> [Data de consulta: 03/04/2021].

VISSCHER II, Nicolaes, *Le plan de Barcelonne et de ses environs. Très-exactement Levés sur les Lieux, par un Ingenieur, en 1706. / Platte grond des stercke stad, en casteel Barcelona, En de omleggende Plaatsen, naa t'Orgineel / geteekent*, Amsterdam, 1706-1707 (B). Font: Ramon SOLEY, *Atlas de Barcelona: Història de Barcelona a través de mapes i plànols de la ciutat fins l'any 1900* [en línia]. Disponible a: <http://www.atlesdebarcelona.cat/gravats/141/> [Data de consulta: 03/04/2021].

MUHBA TEXTURES

Una revista del Museu d'Història de Barcelona amb números monogràfics que presenten textos relacionats amb els programes de la institució (recerca, exposicions, conferències, seminaris, itineraris)

	cat	cast	eng
1 Les muralles de Barcino	■	■	
2 The ceramics trade in Barcelona in the 16th-17th centuries	■		■
3 Lletres hebrees a la Barcelona medieval	■		
4 Vicens i Barcelona	■		
5 Barcelona i la Setmana Tràgica, 1909. Arrels i conseqüències	■		
6 Els sons de Barcelona a l'edat moderna	□	□	□
7 Música i política a l'època de l'arxiduc Carles en el context europeu	■		
8 Barcelona recta y curva		■	
9 El setge confós de Barcelona. Proposta de reinterpretació dels gravats de Jacques Rigaud	■		

■ *Obra completa*

□ *Capítols*

